

N I E Z B Ę D N I K
P R A C O W N I K A
S O C J A L N E G O

Przemoc

wobec

kobiet

w rodzinie

Joanna Różyńska

EQUAL

EFŚ

Europejski Fundusz Społeczny

Centrum Praw Kobiet
ul. Wilcza 60/19
00-679 Warszawa
tel. (48 22) 652 01 17
tel./fax: (48 22) 622 25 17
e-mail: temida@cpk.org.pl
<http://www.cpk.org.pl>; <http://www.partnerstwo.cpk.org.pl>
© Women's Rights Center

Redakcja i korekta: Ewa Jaworska i Elżbieta Lorenc

Wydanie pierwsze

Publikacja finansowana ze środków Europejskiego
Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy
Wspólnotowej EQUAL

EQUAL

EFS
Europejski Fundusz Społeczny

ISBN 978-83-89888-81-5

Egzemplarz bezpłatny

Druk: Meritum21

Spis treści

część 1

opracował: zespół CPK

Wprowadzenie	5
Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet	10
Wiara w naturalny porządek rzeczy	12
Uprzedmiotowanie kobiet	13
Kulturowe wzmocnienia wyuczonej bezradności	14
Tolerancja wobec przemocy	19
Podsumowanie	21
Psychologiczne aspekty przemocy	23
Charakterystyka zjawiska	23
Formy przemocy	25
Cykl przemocy	26
Jak działają sprawcy przemocy	29
Skutki doświadczania przemocy	33
Wyuczona bezradność	38
Mity i fakty	39

część 2

opracowała: Joanna Różyńska

Skala przemocy w rodzinie	47
Zadania administracji publicznej i pomocy społecznej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	50
Pomoc dla osób doświadczających przemocy w rodzinie . . .	55
Formy pomocy i wsparcia dla ofiar	58

Działania wobec sprawców przemocy w rodzinie	72
Prawo karne wobec sprawców	72
Nakaz opuszczenia lokalu i nakaz kontaktowania się z ofiarą przemocy w określony sposób	79
Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne na sprawców przemocy . .	80
Leczenie uzależnionych sprawców przemocy	82
Sądy rodzinne a sprawcy przemocy wobec dzieci	85
Procedury Niebieskich Kart	88
Policyjna procedura Niebieskiej Karty.	88
Procedura pomocy społecznej – Niebieska Karta	93
Niebieska Karta komisji rozwiązywania problemów alkoholowych	96
Zasady pracy z osobami doświadczającymi przemocy . . .	98
Etyka pracy z ofiarami przemocy	98
Praktyczne zasady komunikowania się z ofiarami przemocy	100
Wybrane akty prawne	105
Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 r.	105
Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 6 lipca 2006 r.	111
Druk „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta”	114
Spis organizacji pomocowych.	117

Wprowadzenie

Istotnym warunkiem skutecznego zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie jest zrozumienie jego genezy, znajomość form, jakie przemoc przyjmuje, i wpływu, jaki wywiera na życie nie tylko samych ofiar, ale również ich dzieci i całego społeczeństwa. Nie można również pomijać faktu, iż przemoc w rodzinie nie jest neutralna ze względu na płeć. Tymczasem, chociaż większość sprawców przemocy to mężczyźni, a większość ofiar to kobiety, powszechnie używa się terminologii neutralnej płciowo: przemoc domowa, przemoc małżeńska, znęcanie się nad partnerem itp.

Powszechne jest w naszym kraju postrzeżenie przemocy, jakiej kobiety doznają ze strony swoich partnerów, wyłącznie w kategoriach dysfunkcjonalności relacji w rodzinie. Poza organizacjami feministycznymi praktycznie nie mówi się o kontekście historycznym, społecznym i politycznym przemocy mężczyzn wobec kobiet. Tymczasem przemoc wobec kobiet została uznana w dokumentach i rekomendacjach wydanych przez takie organizacje międzynarodowe, jak

ONZ czy UE, za naruszenie praw człowieka, a jej genezy upatruje się w ukształtowanej od wieków upośledzonej pozycji kobiet w rodzinie i społeczeństwie.

W wielu dziedzinach równość kobiet i mężczyzn zyskała ustawowe gwarancje w znacznej mierze dzięki antydyskryminacyjnej polityce Unii Europejskiej. Jednak w praktyce dyskryminacja kobiet i nierówność między płciami utrzymują się do dziś, a wynikające z nich ograniczenia powodują, że kobietom trudno jest się uwolnić z krzywdzącego związku. Z tej przyczyny walka ze zjawiskiem przemocy wobec kobiet może być skuteczna tylko wtedy, gdy będzie częścią ogólniejszej strategii przeciwdziałania strukturalnej nierówności kobiet i mężczyzn.

Podczas zorganizowanej pod auspicjami ONZ Światowej Konferencji Praw Człowieka w Wiedniu w 1993 roku ONZ zerwała z polityką traktowania przemocy wobec kobiet za sprawą „prywatną” i pozostającą w gestii państw członkowskich. Dzięki usilnym staraniom organizacji feministycznych został przygotowany i przyjęty dokument końcowy konferencji, tzw. Deklaracja Wiedeńska, stwierdzający, że przemoc wobec kobiet stanowi naruszenie praw człowieka, nawet wtedy, gdy dochodzi do niej w tak zwanej sferze prywatnej. Tym samym rządy państw członkowskich wzięły na siebie odpowiedzialność za eliminację przemocy i zapewnienie kobietom skutecznej przed nią ochrony.

W następstwie konferencji w Wiedniu Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Deklarację na rzecz Eliminacji Przemocy wobec Kobiet i stworzyło stanowisko specjalnej sprawozdawczynie do spraw przemocy wobec kobiet. Eliminacja przemocy wobec ko-

biet była również jednym z głównych tematów IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet w Pekinie w 1995 roku. Dokument końcowy tej konferencji, Platforma Działania, określał szczegółowo, jakie środki przeciwko przemocy wobec kobiet powinny podjąć państwa członkowskie.

Najważniejszym dokumentem dotyczącym zwalczania strukturalnej i prywatnej przemocy wobec kobiet jest Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW). Inaczej niż w przypadku deklaracji i rezolucji, konwencja jest wiążąca dla państw, które ją podpisały i ratyfikowały. Wydane przez Komitet ds. Eliminacji Dyskryminacji Kobiet rekomendacje nr 12 i 19 wzywają państwa członkowskie do „zapewnienia odpowiedniej ochrony i wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, zgwałceń, czynów lubieżnych i innych form przemocy ze względu na płeć”. W 1999 roku Konwencja została uzupełniona o procedurę skargi indywidualnej, umożliwiającej kobietom, których prawa zostały naruszone, złożenie skargi w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Poradnik praktyczny na temat trybu składania skarg został opracowany przez cieszącego się międzynarodowym uznaniem eksperta z Austrii (Frauenbüro der Stadt, Wien 2001).

Ważne inicjatywy na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec kobiet podjęto także w Europie. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku gwarantuje każdemu (a zatem oczywiście każdej kobiecie) prawo do życia, zdrowia i wolności. Zakazuje także tortur oraz innych form niehumanitarnego i poniżającego zachowania. Ta kluczo-

wa konwencja nakłada na swoich sygnatariuszy obowiązek podjęcia działań na rzecz likwidacji przemocy i ochrony kobiet przed wszelkimi formami przemocy. W ostatnich latach Rada Europy wydała dużą liczbę zaleceń dotyczących przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie. Ostatnie z nich pochodzi z 2002 roku (Rada Europy 2002). Zgodnie z zaleceniem zawartym w raporcie końcowym Grupy Specjalistów Rady Europy państwa członkowskie powinny zapewnić jedno miejsce w schronisku na 7500 mieszkańców (Rada Europy 1997).

W 1997 roku Unia Europejska rozpoczęła realizację Programu DAPHNE, mającego na celu wsparcie projektów na rzecz likwidacji przemocy wobec kobiet i dzieci. Podczas prezydencji austriackiej w 1998 roku odbyła się europejska konferencja ekspertów na temat roli policji w przeciwdziałaniu przemocy. Organizacja Women Against Violence Europe była jednym ze współorganizatorów konferencji (Dearing/Förg 1999). Podczas tej i kolejnych konferencji na temat zwalczania przemocy, które odbyły się w Kolonii (w okresie prezydencji niemieckiej) i w Jyväskylä (podczas prezydencji fińskiej), uczestniczący w obradach eksperci opracowali długą listę środków i zaleceń mających na celu podniesienie skuteczności ochrony i pomocy dla kobiet, które są ofiarami przemocy (Keeler 2001).

Z inicjatywy działającego w Parlamencie Europejskim Komitetu ds. Praw Kobiet, w latach 1999–2000 w państwach Unii Europejskiej przeprowadzono kampanię przeciwko przemocy wobec kobiet (Parlament Europejski/Komitet ds. Praw Kobiet 1997). Jej akcentem końcowym była konferencja, która odbyła się w

Portugalii w 2000 roku. W roku 2004 zatwierdzono drugą część programu DAPHNE, którego środki zasilały programy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet w okresie następných pięciu lat. Poszerzenie Unii Europejskiej było tylko jednym z powodów, dla których powiększono budżet tego ważnego programu. W roku 2007 Rada Europy rozpoczęła kolejną kampanię przeciw przemocy wobec kobiet. Niestety rząd Polski w tę kampanię praktycznie się nie włączył.

Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet

Przemoc mężczyzn wobec kobiet jest wyrazem historycznie ukształtowanego, nierównego podziału władzy pomiędzy kobietami i mężczyznami. Historycznie rzecz biorąc, w procesie powstawania nowoczesnych państw władzę w rodzinie uzyskali mężczyźni (Sauer 2002). Męską dominację w rodzinie umocniły następnie przepisy prawa oraz normy i struktury społeczne. Przez setki lat bicie żon było prawnie sankcjonowane. Dopiero pod koniec XIX wieku rozpoczął się proces delegalizowania tej uświęconej tradycją praktyki dającej mężczyznom prawo do dyscyplinowania swoich żon. Kobiety znacznie później niż mężczyźni uzyskały prawa wyborcze i pełne prawo do nauki. W Polsce niewiele ponad 100 lat temu kobiety zostały dopuszczone do studiowania na uniwersytetach. Kobiety były wykluczone z udziału w życiu politycznym, a w wielu innych dziedzinach życia nie mogły korzystać ze statusu osoby prawnej – były uzależnione od swoich ojców i mężów i nie mogły decydować o własnym losie.

Nawet w Europie wiele archaicznych, patriarchalnych struktur społecznych przetrwało do drugiej połowy XX wieku. W niektórych krajach kobiety uzyskały prawa wyborcze dopiero po II wojnie światowej. Prawo rodzinne wielu państw uznawało mężczyznę za tzw. głowę rodziny aż do lat siedemdziesiątych XX

wieku i nakazywało kobiecie posłuszeństwo. Po dziś dzień gwałt w małżeństwie nie we wszystkich krajach jest uznawany za przestępstwo. We wczesnych latach siedemdziesiątych aktywistki tzw. drugiej fali ruchów kobiecych działających na rzecz wyzwolenia kobiet zwróciły uwagę na interpersonalną, strukturalną przemoc wobec kobiet jako problem społeczny. Wiele kobiet zrozumiało, że instytucje państwowe i wymiar sprawiedliwości wykazują małe zainteresowanie zwalczaniem tej formy przemocy. W wielu przypadkach sprawcy pozostawali bezkarni, nawet gdy kobiety ośmielały się ujawnić prawdę o swoich bolesnych doświadczeniach i wносиły oskarżenia przeciwko swym mężom lub partnerom. Państwo nie okazywało – a w pewnym zakresie nadal nie okazuje – zainteresowania skutecznym ściganiem tej formy przestępstw. W przypadkach przemocy w rodzinie władze chętnie zrzekały się ze swojego wyłącznego uprawnienia do stosowania prawa, przyznając mężom prawo do sprawowania w rodzinie „rządów siły” – jeśli nie ustawowo, to w praktyce.

Prawnie i społecznie akceptowane w XIX wieku zachowanie męża przywołującego do porządku swoją żonę przyjęło w wieku XX kształt neutralnych płciowo teorii psychologicznych. Teorie te doszukują się źródeł przemocy w samej naturze związków między mężczyznami i kobietami. Część psychologów uważa przemoc za skutek zaburzeń osobowości sprawcy, wzmocniony przez przypisywaną kobiecie społeczną rolę „ofiary”. Wszystkie te koncepcje traktujące przemoc jako wynik zaburzeń sprawcy, związku lub ofiary proponują strategie naprawcze całkowicie pomijające potrzebę zmiany układu sił

i stosunków władzy, które są podstawą przemocy stosowanej przez mężczyzn wobec kobiet.

Sprawcy przemocy wyjaśniają swoje zachowanie pragnieniem naprawy lub zmiany sytuacji lub też przemożną potrzebą ukarania partnera. Przekonanie, że znęcanie się nad żoną jest blisko związane z powszechnie uznawanym prawem do kontrolowania zachowań partnera częściowo wyjaśnia przemoc opisywaną przez tysiące kobiet. Warunkiem zmiany tych przekonań jest społeczna refleksja i krytyka kulturowych czynników przyzwalających na stosowanie przemocy, uwzględniających m.in. wiarę w naturalny porządek rzeczy, uprzedmiotowienie kobiet, kulturową akceptację podporządkowania i tolerancję dla stosowania przymusu i siły fizycznej.

Wiara w naturalny porządek rzeczy

Stosujący przemoc mężczyźni działają zwykle w oparciu o system przekonań uznających ich prawo do dyscyplinowania partnerek i do korzystania z usług kobiet, których obowiązkiem ma być posłuszeństwo wobec mężczyzn. Historyczne i kulturowe podstawy systemu rodziny patriarchalnej ukształtowały stosunki władzy w rodzinie, przypisując mężczyźnie rolę tzw. głowy rodziny, a kobiecie rolę jej podporządkowanego członka. Koncepcja uznająca istnienie naturalnego, hierarchicznego porządku znajduje potwierdzenie w każdym aspekcie funkcjonowania społeczeństwa, w którym hierarchiczne struktury społeczne odgrywają podstawową rolę. Taka wła-

śnie jest struktura instytucji i organizacji religijnych, oświatowych, rządowych i sportowych.

W większości pełnych rodzin ojciec przejmuje rolę głowy rodziny tylko z tytułu przynależności do uprzywilejowanej płci. Powszechna akceptacja władzy mężczyzn powoduje, że wielu mężczyzn oczekuje od swoich partnerek posłuszeństwa, a wiele kobiet łatwo godzi się na jakiś stopień podporządkowania mężczyźnie. Przyjęcie i utrzymanie przez ojca roli głowy rodziny nie wymaga oczywiście użycia przemocy. Istnieje wiele rodzin, w których ojciec jest bez wątpienia „głową”, ale nigdy nie ucieka się do przemocy, by utrzymać swą władzę. Warto w tym miejscu zadać sobie pytanie, w jaki sposób głęboko zakorzeniona w kulturze praktyka organizowania się w struktury hierarchiczne przyczynia się do rozpowszechnienia przemocy poprzez wytworzenie w mężczyznach oczekiwania, że kobiety będą im podporządkowane.

Uprzedmiotowienie kobiet

Drugim kulturowym czynnikiem przyczyniającym się do stosowania przemocy wobec kobiet jest powszechne używanie wizerunków kobiet jako przedmiotów. Chłopcy wychowywani są w kulturze, w której rzeczy należące do „świata kobiet” są przedmiotem szyderstw i która nakazuje im pozbyć się wszelkich cech, jakie mogłyby ich upodobnić do dziewcząt: skłonności do płaczu, zabawy lalkami lub okazywania strachu. Mężczyźni są uczeni zarówno miłości do kobiet, jak i ich lekceważenia; w kobietach

natomiast kształtuje się jednocześnie niechęć do mężczyzn i poczucie, że są im niezbędni do życia.

Stosowanie fizycznej przemocy wobec człowieka, którego uważamy za równego sobie, jest trudne. Większość sprawców w jakiś sposób depersonalizuje swe ofiary przed lub w trakcie bicia czy znęcania się. Kobiety doświadczające przemocy podkreślały, że wśród najczęściej używanych wobec nich obelg na pierwszym miejscu znalazły się wulgarne określenia żeńskich genitaliów, na drugim zaś takie określenia jak: „dziwka”, „kurwa” i „głupia, tłusta lub leniwa suka”. Częstotliwość używania deprecjonujących obelg rosła w okresie bezpośrednio poprzedzającym akt przemocy.

Wykorzystanie ciała kobiecego do zwiększenia sprzedaży wielu towarów, od samochodów po karty płatnicze, umacnia w sprawcach skłonność do postrzegania kobiet jako przedmiotów. Nieproporcjonalnie wysoki zakres uprzedmiotowienia kobiet w społeczeństwie jest niewątpliwie jednym z czynników decydujących o utrwaleniu się ich wizerunku jako ofiar stosowanej przez mężczyzn przemocy.

Kulturowe wzmocnienia wyuczonej bezradności

Chyba najczęściej zadawanym pytaniem na temat ofiar przemocy jest: „Dlaczego ona od niego nie odchodzi?”. Często słyszymy opinie, że wiele kobiet to „zawodowe ofiary”, które czerpią z przemocy jakiś rodzaj satysfakcji.

Twierdzi się, że cierpią z powodu najróżniejszych, klinicznie zdefiniowanych zaburzeń emocjonalnych, takich jak postawa wyuczony bezradności, uzależnienie od związku, współuzależnienie lub też mają zaburzoną osobowość. Poniższa relacja pochodzi od jednej z ofiar przemocy, u której najpierw rozpoznano paranoję, a później współuzależnienie:

Mój mąż strzelał do mnie dwukrotnie, ale był tak pijany, że chybił. Zamknęłam się na klucz w łazience, skąd – przez okno – udało mi się wydostać na zewnątrz. Uciekałam boso przez głęboki po kolana śnieg. Sąsiedzi zawieźli mnie do szpitala. Nazajutrz przeniesiono mnie na oddział psychiatryczny z powodu silnego stanu lękowego. Poddano mnie tam kilku testom, po czym psychiatra powiedział, że uzyskałam wysoki wynik w skali paranoi. Gdy zapytałam go, co to znaczy, odpowiedział, że „przeżywam irracjonalne stany lękowe, że ktoś usiłuje zrobić mi coś złego”. Mój lęk przerodził się w depresję. W tydzień później zwolniono mnie do domu z zaleceniem zażywania walium.

Dlaczego ofiary znęcania się są tak uporczywie obwiniane o stosowaną wobec nich przemoc? Główną przyczyną wydaje się być dążenie do zachowania utrwalonych wzorców współżycia społecznego; indywidualizacja problemu i przypisanie go pewnej liczbie „chorych” lub „dysfunkcyjnych” kobiet pozwala uniknąć radykalnej przebudowy stosunków społecznych.

Ci, którzy winą za przemoc obarczają jej ofiary, skupiają się na nich samych i na ich cierpieniach. Chcą opatrzyć rany, zrobić zastrzyk z penicyliny, podać morfinę i odesłać poszkodowaną na rehabilitację. Próbuje wyjaśniać problemy psychologiczne ofiary jako skutki trau-

matycznych doświadczeń z dzieciństwa, doświadczeń, które pozostawiły niezaleczone rany, urazy psychiczne i ułomności. Wyleczenie tych ran i zaopiekowanie się ułomnościami traktują jako rzecz pierwszorzędnej wagi. Chcą pomóc ofiarom, by stały się mniej podatne na zranienie i mogły powrócić na pole walki lepiej uzbrojone, w mocniejszej zbroi i w bardziej bojowym nastroju.

By móc to zrobić skutecznie, muszą najpierw poddać ofiary starannemu badaniu, pozbawionej emocji, obiektywnej, naukowej analizie, która ma pokazać, dlaczego dotąd były tak bezbronne.

Jakiej broni im zabrakło, gdy znalazły się w ogniu walki? Umiejętności zawodowych? Wykształcenia?

Jakiej zbroi im zabrakło, by uchronić się od razów? Lepszego systemu wartości? Zapobiegliwości i zdolności przewidywania?

A co spowodowało upadek ich morale? Apatia? Ignorancja? Dewiacyjne, ukształtowane kulturowo zachowania typowe dla niższych klas?

Oto rozwiązanie problemu obwiniania ofiar przemocy. A wszyscy ci, którzy przyjmują je z westchnieniem ulgi, w sposób nieunikniony stają się częścią problemu, o którym mowa. Wszyscy oni zdecydowanie odrzucają możliwość obwiniania... nie ofiary, lecz samych siebie. Wszyscy oni nieświadomie poddają osądowi samych siebie i jednogłośnie wydają wyrok: niewinni!¹

Tradycja obwiniania ofiar zmusza wiele bitych kobiet do uległości i podporządkowania się stosowanej wobec nich przemocy.

¹ William Ryan, „Blaming the Victim”, New York: Vintage Books, 1972, s. 28.

John Kenneth Galbraith twierdzi, że zdolność jakiejś grupy do narzucenia woli innej grupie zależy od możliwości wykorzystania trzech rodzajów władzy: (1) przymusu realizującego się poprzez narzucenie jakiejś grupie lub jednostce sytuacji, która jest dla niej tak nieprzyjemna lub bolesna, że zmusza ją to do rezygnacji z preferowanej opcji; (2) kompensacji, która daje możliwość wpływu na zachowanie przez obietnicę nagrody za spełnienie oczekiwań; (3) warunkowania, przez które można zmienić wyznaczenie, wykształcenie, zaangażowanie społeczne i przekonania o tym, co wydaje się naturalne, właściwe lub słuszne, po to, by podporządkować kogoś woli innej osoby lub grupy osób. W tym przypadku wymuszone zachowanie może się osobie podporządkowanej wydawać zgodne z jej wolą, gdyż często nie dostrzega ona manipulacji, której została poddana².

Kobiety są zmuszone do podporządkowania się kontroli i dominacji mężczyzn, gdyż mogą być poddane wszystkim trzem formom władzy:

- Przymus może być zastosowany poprzez przedstawienie kobiecie poważnych negatywnych konsekwencji niepodporządkowania się. Mogą one polegać np. na groźbie odebrania dzieci lub jeszcze cięższego pobicia w razie złożenia przez poszkodowaną skargi lub wniosku o wydanie nakazu określonego postępowania dla sprawcy.
- Kompensacja jest stosowana, gdy kobieta nie jest w stanie utrzymać siebie i swoich dzieci bez pomocy stosującego przemoc partnera. Ta sama

² John Kenneth Galbraith, „The Anatomy of Power”, Boston: Houghton Mifflin Company, 1983.

forma wpływu może być użyta, gdy kobieta nie jest zdolna do pracy lub kontynuowania nauki w celu znalezienia satysfakcjonującej pracy. Fakt, że sprawca przemocy ma możliwość kontrolowania przebiegu kształcenia i statusu zawodowego ofiary, w połączeniu z dyskryminacją kobiet na rynku pracy, stawia kobiety w sytuacji bez wyjścia i w znacznym stopniu przyczynia się do nasilenia przemocy.

- Sprawowanie kontroli przez warunkowanie stosowane jest przez sprawców w atmosferze przyzwolenia społecznego. Podporządkowanie się przemocy jest zawsze wynikiem wymuszenia, wbrew temu, co czasem słyszymy, że znają kobiety, które „to lubią” lub „tego pragną”. Znęcaniu się prawie zawsze towarzyszą ataki na integralność i poczucie godności ofiary. Wielu agresywnych partnerów potrafi z czasem wmówić swojej ofierze, że przemoc, której doznaje, jest skutkiem jej własnego zachowania. Ich manipulacje są wzmacniane przez nieprofesjonalne pytania zadawane przez funkcjonariuszy policji w rozmowie z pokrzywdzoną kobietą: „A może swoim zachowaniem sprowokowała pani męża” lub przez terapeutę, który rozpoznaje u ofiary współuzależnienie albo wyjaśnia stosowaną przez męża przemoc konfliktem w ich związku.

Przebieg socjalizacji dziewczynek, tylko wyjątkowo zmierzający do pełnego upodmiotowienia, w połączeniu z codziennym doświadczeniem dorosłej, bitej przez męża kobiety, często prowadzi do sytuacji podobnej do tej, którą opisała pewna 37-letnia kobieta podczas spotkania grupy wsparcia dla ofiar

przemocy. Jej relacja spotkała się ze zrozumieniem ze strony pozostałych.

Straciłam resztki szacunku dla samej siebie. Mniej więcej trzy miesiące temu on uderzył mnie w twarz za jakąś uwagę na temat któregoś z jego przyjaciół. Zaczęłam krzyczeć i wyzywać go, a on schwytał mnie jedną ręką za włosy, a drugą bił mnie po głowie. Wrzeszczałam na niego, chociaż czułam, że z nosa i z ust płynie mi krew. Nie przejmowałam się tym, obrzucałam go wyzwiskami i było mi wszystko jedno, co się ze mną stanie; było mi wszystko jedno, co ze mną zrobi. W końcu poczułam, że tracę przytomność. Wzrok zasnuła mi mgła, dzwoniło mi w uszach. Krzyk uwięził mi w gardle, zaczęłam szlochać. On zawlókł mnie do łazienki, przyciągnął mi twarz do lustra i zasyczał mi do ucha: „No! Popatrz na siebie! Zobacz, jak wyglądasz! Kto jeszcze byłby taki głupi, żeby się z tobą zadawać”? W tamtej chwili nie przychodził mi do głowy nikt, kto chciałby mnie znać. Byłam zupełnie zniszczona.

Uległość, którą sprawca przemocy wymusza na kobiecie, może być albo wzmocniona, albo wprost przeciwnie – w zależności od reakcji osób, do których bita kobieta zwraca się po pomoc. Nie istnieje neutralna reakcja na przemoc, a niezdolność do wyzwolenia się od przemocy nie jest wynikiem ukrytych wad ofiary.

Tolerancja wobec przemocy

Najważniejszym uwarunkowanym kulturowo czynnikiem zachęcającym do stosowania przemocy

jest bezkarność jej sprawców. Nieustanne poczucie zagrożenia i jawne lub zawoalowane groźby są od czasu do czasu wzmacniane uderzeniem pięścią w twarz, kopniakiem lub innym upokarzającym ofiarę zachowaniem. Trudno powiedzieć o kimś, kto znęca się nad swoją partnerką, by poniósł konsekwencje swojego czynu, jeśli interweniujący funkcjonariusz policji prosi go, żeby się uspokoił, radzi poszukać pomocy psychologa lub ograniczyć picie. To samo można powiedzieć o sądach, które orzekają niskie wyroki i nie zapewniają ofiarom właściwej ochrony i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i cierpienie. Stereotypy, którym ulegamy, sprawiają, że mamy skłonność do doszukiwania się odpowiedzialności za przemoc po stronie samych ofiar. Gdyby się inaczej zachowywały, lepiej wywiązywały z roli żony i matki, nie przebywały w nieodpowiednich miejscach, mogłyby uniknąć przemocy. Stereotypy na temat społecznej roli kobiety i mężczyzny, osobiste poglądy i uprzedzenia policjantów, prokuratorów i sędziów rzutują na sposób, w jaki prowadzone są sprawy o przemoc wobec kobiet. Kobietom zadawane są pytania dotyczące wywiązywania się przez nie z obowiązków domowych i wypełniania przez nie tradycyjnej roli żony i matki. Uwaga skupia się na kobiecie, która musi udowodnić, że w jej zachowaniu nie było elementów prowokacji i tym samym nie „zasłużyła” sobie na przemoc. Sposób bycia i styl życia kobiet ofiar przemocy poddawane są skrupulatnej ocenie. Od kobiety wymaga się aktywnego przeciwstawiania się przemocy – jeśli kobieta nie podejmuje walki w swojej obronie, nie może być mowy o gwałcie. Z drugiej strony kobieta, która broni się

przed atakiem, sama może być i bywa oskarżona o stosowanie przemocy.

Podsumowanie

Wiara w naturalny porządek i hierarchię władzy w związkach intymnych, uprzedmiotowienie kobiet, tradycja nakazująca kobietom uległość i podporządkowanie oraz tolerancja dla stosowania przymusu i siły fizycznej umożliwiają wieloletnie stosowanie przemocy i wyjaśniają wysoką liczbę kobiet wśród ofiar. W tradycyjnym systemie wartości w społeczeństwach patriarchalnych najważniejszymi rolami społecznymi kobiety są role żony i matki. W kręgu kultury arabskiej i muzułmańskiej uważa się, że kobiety mogą spełnić swoje powołanie tylko wtedy, gdy są zamężne (Boabaid 2002). Społeczeństwa składają odpowiedzialność za powodzenie małżeństwa na barki kobiet, przypisując im winę za nieudany związek. Ta odpowiedzialność za losy małżeństwa jest ważnym czynnikiem wpływającym na decyzję o milczeniu i trwaniu w krzywdzącym związku i nieposzukiwaniu przez długie lata pomocy w powołanych do jej świadczenia instytucjach (Strube/Barbour 1983, 786). W ten sposób głęboko zakorzeniony pogląd, w myśl którego małżeństwo należy ratować za wszelką cenę dla dobra rodziny, w połączeniu ze zwyczajem, na mocy którego kobieta stygmatyzowana jest jako rozwódka, łączy się z tradycją, zgodnie z którą to kobieta jest odpowiedzialna za rozpad małżeństwa. Wszystkie te stereotypy umacniane są

przez przyjaciół, członków rodziny i pracowników instytucji socjalnych i stają się ważnymi czynnikami zniechęcającymi kobiety do szukania pomocy i wyzwolenia się z krzywdzącego związku.

Doświadczenie pokazuje, że można osłabić wpływ kulturowych czynników sprzyjających przemocy wobec kobiet. Przez zmianę tradycyjnego podejścia do tego zjawiska i realizację specyficznych programów i procedur nastawionych na zmianę tradycyjnego podejścia ofiary mogą być skuteczniej chronione przed przemocą, a w społeczeństwie zaczyna się kształtować nowy klimat wynikający z innego sposobu myślenia o stosunkach między mężczyznami i kobietami w związkach intymnych.

oprac. Zespół Centrum Praw Kobiet

Psychologiczne aspekty przemocy

Charakterystyka zjawiska

Przemocą w rodzinie nazywamy każde zachowanie skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie nad nią kontroli i władzy. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny naruszające jego godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się tym, że:

- jest intencjonalna – jest zamierzonym, celowym działaniem człowieka,
- jest nakierowana na kontrolowanie i podporządkowanie ofiary,
- odbywa się w warunkach nierównowagi sił – sprawca ma i wykorzystuje przewagę (fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną) nad ofiarą,
- prowadzi do naruszenia podstawowych praw i wolności ofiary,
- powoduje cierpienie oraz naraża zdrowie i życie ofiary na poważne szkody.

Przemoc w rodzinie przybiera różne formy: od przemocy fizycznej przez przemoc psychiczną i seksualną po przemoc ekonomiczną. Może się pojawić na każdym etapie małżeństwa czy związku, nawet po wielu wspólnie spędzonych latach. Często wydarzeniem „inicjującym” przemoc wobec kobiety jest ślub,

narodziny dziecka lub zamieszkanie przez partnerów w samodzielnym mieszkaniu, z dala od rodziców.

Przemoc w rodzinie rzadko jest incydem jednorazowym. Zazwyczaj ma ona charakter długotrwały i cykliczny. Zdarza się, że kres jej kładzie dopiero śmierć jednej ze stron – ofiary lub sprawcy. Szacuje się, że corocznie w Polsce dochodzi do kilkuset zabójstw na tle przemocy w rodzinie.

Przemoc domowa nie jest zjawiskiem marginalnym! Jest bardziej powszechna niż przemoc, jaka występuje na ulicach i w innych miejscach publicznych. Oblicza się, że jedna czwarta wszystkich odnotowywanych aktów przemocy to przemoc skierowana przeciwko kobietom ze strony osób najbliższych. Znęcanie się nad rodziną jest najczęściej popełnianym przestępstwem w Polsce po przestępstwach przeciwko mieniu i życiu. Przemoc w rodzinie jest częstszą przyczyną uszkodzeń ciała u kobiet niż wszystkie inne zdarzenia – wypadki samochodowe, napady, gwałty dokonane przez osoby obce itp. – razem wzięte.

Przemoc wobec osób najbliższych jest zjawiskiem, które dotyczy wyłącznie rodzin patologicznych czy rodzin z niższych warstw społecznych. Badania pokazują, że mężczyźni, którzy dopuszczają się przemocy wobec najbliższych, pochodzą ze wszystkich grup społecznych i zawodowych. Wbrew utartym schematom nie muszą być alkoholikami ani też osobami psychicznie lub emocjonalnie zaburzonymi.

Formy przemocy

Przemoc fizyczna to każde zachowanie, którego celem jest zadanie ofierze bólu fizycznego wbrew jej woli, uszkodzenie jej ciała, pogorszenie jej zdrowia lub pozbawianie ją życia.

Przykłady: *bicie, policzkowanie, popychanie, ciągnięcie za włosy, wykręcanie rąk, kopanie, duszenie, zadawanie ran kłutych i szarpanych, odmawianie koniecznej pomocy medycznej, pozbawianie jedzenia, picia, snu, zmuszanie do zazywania alkoholu, narkotyków.*

Przemoc seksualna to każde zachowanie mające na celu zmuszenie ofiary do podjęcia niechcianych zachowań o charakterze seksualnym lub zdeprecjonowanie jej seksualności.

Przykłady: *obmacywanie, gwałcenie, zmuszanie do uprawiania nieakceptowanych form seksu (seks oralny, analny, seks homoseksualny, sodomia, sadomasochizm), zmuszanie do współżycia z innymi osobami, wyśmiewanie preferencji seksualnych.*

Przemoc psychiczna to każde zachowanie, którego celem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w ofierze strachu oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem.

Przykłady: *grożenie, szantażowanie, zastraszanie, upokarzanie, poniżanie, ciągle bezpodstawne krytykowanie, wmawianie choroby psychicznej, grożenie pozbawieniem władzy rodzicielskiej, izolowanie od rodziny, przyjaciół, wrogie nastawianie dzieci, zakazywanie opuszczania domu, zabranianie dostępu do telefonu, samochodu, pozbawianie intymności i prywatności, uniemożliwianie podejmowania decyzji.*

Przemoc ekonomiczna to każde zachowanie, którego celem jest ekonomiczne uzależnienie ofiary od sprawcy.

Przykłady: *zabieranie zarobków, zabierania kart kredytowych, zakazywanie podjęcia lub chodzenia do pracy, niszczenie rzeczy osobistych, odmawianie pieniędzy na dom, kontrolowanie wydatków, uniemożliwianie uzyskania informacji o stanie finansów rodzinnych, zmuszanie do zawierania zobowiązań finansowych (kredyt, pożyczka, poręczenie).*

Cykl przemocy

Związki oparte na przemocy cechuje szczególna dynamika. Przemoc ma zazwyczaj charakter cykliczny – powtarza się w cyklach składających się z trzech następujących po sobie faz: fazy budowania napięcia, epizodu przemocy fizycznej i fazy skruchy (miodowego miesiąca).

Faza narastania napięcia

Istotą tej fazy jest stopniowy wzrost napięcia między sprawcą a ofiarą przemocy. Sprawca staje się podirytowany i rozdrażniony, zaczyna zachowywać się w sposób zagrażający bezpieczeństwu emocjonalnemu ofiary (obraża ją, krytykuje, upokarza,strasza). Każdy drobiazg wywołuje jego złość, często robi awantury. Staje się patologicznie zazdrosny, kontrolujący i opresyjny. Uzależnieni zaczynają więcej pić lub zażywać narkotyki. Na tym etapie cyklu może dochodzić do pomniejszych aktów przemocy fizycznej. Ofiara doskonale przeczuwa zbliżający się atak i stara się nie denerwować partnera – nie

wchodzić mu w drogę, nie dawać „pretekstów” do awantur i niesnasek. Cały czas jest czujna, napięta i bardzo uważna. Niektóre ofiary w tej fazie cyklu mają różne dolegliwości cielesne, takie jak bóle żołądka, bóle głowy, bezsenność, utrata apetytu. Inne wpadają w apatię, tracą chęć do życia lub stają się niespokojne i pobudliwe nerwowo. Faza narastania napięcia jest często momentem, w którym ofiary zaczynają szukać pomocy z zewnątrz, u rodziny, przyjaciół, instytucji publicznych.

Faza gwałtownej przemocy

W tej fazie partner staje się bardzo gwałtowny. Wpada w szał i wyładowuje swoją wściekłość na partnerce. Czasami dochodzi do zagrażającego zdrowiu i życiu kobiety aktu przemocy fizycznej, któremu zwykle towarzyszy skrajna agresja werbalna. Eksplozję agresji wywołuje zazwyczaj jakiś drobiazg, np. opóźniony posiłek, nieuprasowana na czas koszula czy zwykłe nieporozumienie. Zdarza się, że kobieta sama – świadomie lub nieświadomie – prowokuje partnera, aby nie musieć dalej żyć w poczuciu zagrożenia i strachu („aby mieć już *to* za sobą”). W tej fazie wściekłość sprawcy jest nieproporcjonalna do tego, co pobudza go do działania. Skutki przemocy mogą być różne – podbite oko, połamane kości, obrażenia wewnętrzne, poronienie, a nawet śmierć. Ta faza cyklu zazwyczaj trwa od 2 do 48 godzin. Niektórych sprawców cechuje ogromna brutalność. Zdarza się cucenie pobitej do nieprzytomności ofiary, aby móc dalej się nad nią znęcać. Dla kobiety etap ten może oznaczać walkę o przeżycie.

Faza skruchy (miodowego miesiąca)

Ten etap obejmuje różnego rodzaju zachowania – od prostego zaprzeczenia przez agresora temu, co się stało, do prób odpokutowania czy obietnic poprawy. Gdy sprawca wyładował już swoją złość i wie, że posunął się za daleko, nagle staje się inną osobą. Zazwyczaj „nie wie, co się z nim działo” albo „za bardzo był pijany”. Czasami żałuje tego, co zrobił, okazuje skruchę i obiecuje, że to się nigdy nie powtórzy. Przekonuje ofiarę, że to był wyjątkowy incydent, który już się więcej nie zdarzy. Przynosi kwiaty, prezenty, zachowuje się jakby przemoc nigdy nie miała miejsca. Kobieta zaczyna mieć nadzieję, że partner się zmienił. Czuje się kochana, a życie we dwoje wydaje się piękne i pełne nadziei. Faza skruchy przywiązuje kobietę do partnera stosującego przemoc. Okresy skruchy stają się tym krótsze, im zależność i zmęczenie ofiary od sprawcy jest większe. W związkach z dłuższym stażem fazę skruchy zastępuje okres ciszy. Ten pozytywny okres związku szybko przemija i znowu powoli dochodzi do narastania napięcia. Rozpoczyna się nowy cykl przemocy.

P A M I Ę T A J :

To właśnie pod wpływem doświadczeń „fazy skruchy” ofiary przemocy często decydują się dać sprawcy „jeszcze jedną szansę”, decydują się nie składać zawiadomienia o popełnieniu przez niego przestępstwa albo wycofują złożone wcześniej zeznania i wnioski o pomoc. „Faza skruchy” ma fundamentalne znaczenie dla trwałości związków opartych na przemocy, ponieważ „zabezpiecza” sprawcę przez odwetem lub odejściem ofiary, która stanowi dla niego najbezpieczniejsze i zawsze dostępne źródło wyładowania.

Jak działają sprawcy przemocy

Sprawcy przemocy domowej działają zazwyczaj w bardzo podobny sposób. Leonore Walker w pracy pt. „Kobieta Maltretowana” (*The Battered Woman*, New York: Harper and Row, 1979) stwierdza, że choć stosowane przez poszczególnych sprawców techniki przymusu „są specyficzne dla poszczególnych jednostek, to jednak cechuje je przy tym znaczne podobieństwo”. To często osoby spostrzegane przez otoczenie jako normalne i zwyczajne – dbają o swój pozytywny wizerunek w oczach innych i rzadko popadają w konflikty z prawem. Charakteryzuje je brak współczucia wobec osób, które krzywdzą, a zamiast poczucia winy występuje u nich potrzeba usprawiedliwiania swoich zachowań, do którego potrzebne są dowody szacunku, wdzięczności czy nawet miłości ze strony ofiary. Sprawcy przemocy często wykorzystują i nadużywają tradycyjnych wyobrażeń o przywilejach przysługujących mężczyźnie.

Typowymi metodami ubezwłasnowolnienia i zniewalania stosowanymi przez sprawców przemocy są:

- **Utrzymywanie ofiary w stanie ciągłego przerażenia i bezradności**

Jedną z klasycznych metod kontroli stosowanych przez sprawcę przemocy domowej jest systematyczne wywoływanie w ofierze uczucia lęku, przerażenia i bezradności. Aby zniewolić ofiarę, sprawca nie musi ciągle stosować przemocy fizycznej. Wystarczy, że zachowuje się w taki sposób, że ofiara wierzy w realną możliwość jej użycia. Ciągłe prawdopodobieństwo nastąpienia ataku powoduje u ofiary prze-

wlekłe, nieznośne napięcie, chroniczny strach, poczucie zagrożenia i wzmożoną czujność.

■ **Wszechobecna kontrola**

Sprawca zniewala i podporządkowuje sobie ofiarę, przejmując kontrolę nad każdym aspektem jej życia. Na początku związku sprawca wymaga drobnych ustępstw, z czasem coraz większych. Stopniowo odbiera ofierze prawo do wolności, samodzielności, do posiadania i wyrażania własnego zdania, żąda posłuszeństwa, za każdy sprzeciw wymierza kary, ustala reguły – nierzadko ze sobą sprzeczne – dotyczące najdrobniejszych spraw.

■ **Stosowanie gróźb, zastraszanie**

Aby utrzymać kontrolę nad ofiarą, sprawca przemocy stosuje przymus psychologiczny lub szantaż emocjonalny. Często grozi ofierze lub jej najbliższym (rodzicom, przyjaciółom) śmiercią lub okaleczeniem. Szantażuje ofiarę, że jeśli go porzuci, to on popełni samobójstwo lub zrobi sobie coś złego. Grozi, że przestanie łożyć na utrzymanie domu i dzieci.

■ **Manipulowanie dziećmi, grożenie odebraniem dzieci**

Sprawca przemocy doskonale potrafi wykorzystać miłość i przywiązanie kobiety do dzieci. Często więc posługuje się dziećmi, aby zmusić ofiarę do posłuszeństwa i zatrzymać ją w krzywdzącym związku.

■ **Wywoływanie w ofierze poczucia winy**

Sprawca przemocy domowej nigdy nie bierze odpowiedzialności za swoje zachowanie. Zawsze twierdzi, że to ofiara jej winna, że to ona swoim zachowaniem, nieposłuszeństwem zmusza go do tego, aby ją źle traktował – bił, poniżał, gwałcił czy zdradzał. Przekonuje, że gdyby ofiara okazywała mu

więcej szacunku, gdyby była mu posłuszna, gdyby była bardziej czuła i kochająca, nie miałby „powodów” do stosowania wobec niej przemocy.

- **Powoływanie się na zazdrość**

Zazdrość jest zawsze „dobrym powodem” czy „uzasadnieniem” dla stosowania kontroli i przemocy – śledzenia, podsłuchiwania, przechwytywania listów i telefonów, nieustannego oskarżania o niewierność, naciskania na udowadnianie lojalności, kontrolowania wyglądu i zachowania ofiary oraz jej kontaktów z innymi ludźmi. Sprawca przemocy często usprawiedliwia swoje zachowanie szaleńczą „miłością” i zazdrością o ofiarę.

- **Występowanie okresów czułości**

Sprawca przemocy zdaje sobie sprawę, że musi czasami okazywać ofierze dobre uczucia, jeśli chce ją przy sobie zatrzymać. Wobec realnego zagrożenia jej odejściem jest gotów dać i obiecać wszystko, aby wróciła. Po fazie wielkiej brutalności i agresywności często następuje okres czułości i słodczy, zwany fazą skruchy, który daje ofierze dużo zadowolenia i satysfakcji oraz powoduje, że jeszcze intensywniej angażuje się w związek.

- **Nagradzanie uległości**

Sprawca przemocy działa metodą „kija i marchewki” – za nieposłuszeństwo karze, a za uległość nagradza. Dla ofiary taką nagrodą jest najczęściej po prostu brak agresji z jego strony.

- **Izolowanie ofiary od źródeł pomocy materialnej oraz od wsparcia emocjonalnego**

Władza sprawcy nad ofiarą jest niepełna, dopóki ofiara utrzymuje jakieś kontakty z innymi ludźmi. Dlatego też sprawca osacza ofiarę, ograniczając

jej kontakty z rodziną i przyjaciółmi, zabraniając jej nauki, pracy zarobkowej oraz aktywności społecznej. Izolacja sprawia, że ofiara staje się niemal zupełnie zależna od sprawcy przemocy – ekonomicznie i emocjonalnie. Często ani jej rodzina, ani znajomi nie wiedzą o tym, co się dzieje w jej domu.

- **Zaprzeczanie stosowaniu przemocy lub jej bagatelizowanie**

Stosowanie przemocy w rodzinie jest pilnie strzeżoną tajemnicą sprawcy, który dokonuje wielu zabiegów, by nie wydoستاła się ona na zewnątrz. Poza groźbami sprawcy przekonują ofiary, że nikt im nie uwierzy, że same okażą się nie bez winy, że będą się wstydziły albo spowodują utratę pracy lub stanowiska męża i poniosą tego konsekwencje. Jeśli już przestępstwo wyjdzie na jaw, sprawca neguje fakt stosowania przemocy lub umniejsza jej skutki. Często manipuluje otoczeniem w celu zyskania przychylności wobec siebie i wywołania niechęci do ofiary. Bez skrpułów kłamie oraz przeinacza fakty.

- **Zarzucanie ofierze choroby psychicznej**

Jednym z klasycznych wybiegów, jakie stosuje sprawca w celu odsunięcia od siebie podejrzeń o stosowanie przemocy, jest wmawianie osobom, które chcą pomóc ofierze, że jest ona chora psychicznie – że jej zeznania są wyssane z palca, są wytworem jej chorej wyobraźni, że sama się okaleczyła. Zarzucanie ofierze choroby psychicznej jest także sposobem, w jaki sprawca wzbudza w ofierze poczucie lęku i podsyca przekonanie o bezradności.

P A M I Ę T A J :

Sprawca przemocy to świetny gracz. To Dr Jekyll i Mr Hyde! Wobec osób trzecich, w tym policjantów, zachowuje się zazwyczaj spokojnie, grzecznie i kulturalnie. Wobec najbliższych jest bezwzględny oprawcą i tyranem. Nie daj się zwieść pozorom!

Skutki doświadczania przemocy

Przemoc w rodzinie ma tragiczne konsekwencje. Prowadzi nie tylko do uszkodzeń ciała ofiary, ale także do zaburzeń emocjonalnych oraz zaburzeń w sposobie, w jaki postrzega ona samą siebie, sprawcę oraz innych ludzi. Zmiany zachodzące w myśleniu i zachowaniu kobiety, która przez długie lata żyje w związku przemocowym, nie mają nic wspólnego z jej indywidualnymi skłonnościami czy predyspozycjami, ale są naturalną konsekwencją jej tragicznej sytuacji życiowej. U kobiet, które doświadczają przemocy, często dochodzi do wykształcenia się **złożonego pourazowego zespołu stresu** (*post-traumatic stress disorder, PTSD*), który charakteryzuje się następującymi objawami:

- **Stany nadmiernego pobudzenia**

Na skutek chronicznego zagrożenia ze strony partnera organizm ofiary przemocy jest w stanie ciągłej mobilizacji – kobieta jest stale czujna i przygotowana na niebezpieczeństwo, nadmiernie reaguje na każdy dźwięk, szelest, intensywnie reaguje na bodź-

ce, które kojarzą się jej z traumatycznymi przeżyciami. Może cierpieć na zaburzenia snu (bezsenna, koszmary) i łaknienia. Zmęczenie, ciągły niepokój powodują, że kobieta maltretowana bywa rozchwiana emocjonalnie – ma napady płaczu, ataki paniki i lęku, jest drażliwa, nerwowa i wybuchowa. Powoduje to, że ofiary przemocy czasami opowiadają o doznanych krzywdach w sposób emocjonalny, pełen sprzeczności i luk, co podważa ich wiarygodność i rodzi podejrzenia, że zmyślają.

▪ **Stany zahamowania, poczucie bezradności**

Charakterystyczne dla ofiar przemocy są stany depresyjne niosące ze sobą obniżenie nastroju, bierność, problemy z koncentracją i pamięcią, brak inicjatywy i wycofanie. U kobiet, które doświadczają przemocy, dominuje brak wiary w możliwość zmiany swojej sytuacji, problemy z podejmowaniem decyzji oraz poczucie bezradności. Kobiety ofiary nie wierzą w swoje siły i są przekonane, że bez względu na to, co zrobią, i tak nie zatrzymają przemocy ze strony partnera.

▪ **Wtargnięcia**

Typowym objawem stresu pourazowego są tzw. wtargnięcia, czyli pojawiające się mimowolnie wspomnienia traumatycznych przeżyć, którym towarzyszą intensywne uczucia. Wspomnienia te mają szczególną formę – są zapamiętane w postaci wrażeń, emocji i obrazów bez werbalnego opisu (są zatem podobne do wspomnień dzieci, które nie umieją jeszcze dobrze mówić). Traumatyczne przeżycia przypominają się nagle, napadowo i niezależnie od woli człowieka.

▪ **Odcięcie od własnych emocji**

Charakterystyczne dla doświadczenia traumy są stany psychicznego odrętwienia, w których ofiary

przemocy jakby zrywają kontakt z własnymi emocjami, bo są one tak intensywne i trudne, że nie mogą sobie z nimi poradzić. To mechanizm obronny, który może jednak doprowadzić do całkowitego braku odczuwania jakichkolwiek emocji – zarówno tych negatywnych i bolesnych, jak i tych radosnych. Kobiety często odcinają się od swoich uczuć podczas opowiadania o tym, jak sprawca się nad nimi znęcał. Może to budzić podejrzenia, że ich zeznania są mało wiarygodne!

- **Poczucie niskiej wartości, winy i wstydu**

Ponizanie, ciągłe wyzywanie, krytykowanie i upokarzanie sprawia, że ofiary przemocy nabierają przekonania, że są bezwartościowe. Postrzegają siebie jako osoby nieatrakcyjne, głupie, niezastługujące na miłość i szacunek. Obwiniają się za to, że swoim niewłaściwym wyglądem, zachowaniem czy słowami „sprowokowały” partnerów do przemocy. Myślą, że to one ponoszą odpowiedzialność za doświadczaną przemoc i wstydzą się swoich doświadczeń.

- **Skłonności autodestrukcyjne**

U ofiar przemocy mogą występować skłonności autodestrukcyjne – sięganie po alkohol, narkotyki, samookaleczanie się (cięcie, przypalanie), próby samobójcze. Kobiety maltretowane rzadko kiedy wyrażają gniew w sposób otwarty, gdyż wiąże się to z ryzykiem kary. Częściej kierują złość przeciwko samym sobie. Około 10% kobiet ofiar przemocy podejmuje próby samobójcze, z tego połowa wielokrotnie.

- **Nieufność wobec ludzi**

Sprawcy przemocy zazwyczaj dążą do odizolowania swoich ofiar od źródeł społecznego wsparcia. Po długotrwałej sytuacji osamotnienia oraz na skutek doznanych krzywd ofiary przemocy zamykają się w

sobie. Kobiety maltretowane bywają nieufne wobec ludzi, kontakty ze znajomymi, przyjaźnie oraz relacje koleżeńskie stają się dla nich trudne. Są bardzo wrażliwe na niedotrzymywanie obietnic i źle znoszą brak taktu i uprzejmości.

P A M I Ę T A J :

Większość niezrozumiałych, niekonsekwentnych, histerycznych czy – po prostu – dziwnych zachowań osób maltretowanych to skutek doświadczanej przez nie przemocy. Nie oceniaj ofiar. Postaraj się je zrozumieć. Okaż im szacunek!

Identyfikacja ze sprawcą – syndrom sztokholmski

Jedną z konsekwencji ciągłego zagrożenia przemocą jest skłonność ofiar do identyfikacji z oprawcą i gotowość do działania w jego interesie. Tendencję tę uważa się za podświadomie przyjętą strategię przetrwania. Podporządkowanie woli oprawcy nie jest wolną decyzją ofiary, ale bezpośrednim skutkiem przemocy. Agresor może się domagać od kobiety nie tylko podporządkowania, ale również tego, żeby go kochała. *„Głównym celem sprawcy przemocy wydaje się być zniewolenie ofiary. Osiąga on swój cel, sprawując despotyczną kontrolę nad każdym aspektem życia ofiary. Jednak zwykła uległość rzadko go satysfakcjonuje; wydaje się, że większość sprawców ma psychologiczną potrzebę usprawiedliwienia swojego postępowania, a do tego potrzebna jest im pełna afirmacja przez ofiarę. Dlatego nieustannie domagają się*

od swoich ofiar okazywania szacunku, wdzięczności lub nawet miłości. Jego ostatecznym celem wydaje się stworzenie ofiary idealnej, z ochotą przyjmującej swój los” (Herman, 1992, 75).

Identyfikacja ze sprawcą przemocy, będąca reakcją na sytuację bez wyjścia, określana jest mianem syndromu sztokholmskiego. Zjawisko to po raz pierwszy zaobserwowano w stolicy Szwecji po włamaniu do banku i wzięciu przez włamywaczy grupy zakładników. Między więźniami a przestępcami zrodziła się więź, która z upływem dni stawała się coraz silniejsza. Po wtargnięciu przez policję do banku i aresztowaniu włamywaczy, niektórzy spośród byłych zakładników odwiedzali sprawców w więzieniu. Syndrom sztokholmski może dotknąć każdego, jeśli tylko spełnione będą cztery warunki: zagrożone jest życie; nie ma możliwości ucieczki lub tak się ofierze wydaje; ofiara nie ma kontaktu ze światem zewnętrznym, a sprawca, przynajmniej od czasu do czasu, zachowuje się przyjaźnie. Psycholodzy Dee Graham i Edna Rawlings (1998) zauważyli, że warunki te są często spełnione w przypadkach przemocy domowej. Ofiary tej formy przemocy często przejawiają symptomy syndromu sztokholmskiego. W takich przypadkach kobieta panicznie boi się uczynić coś, co mogłoby spowodować lub wzbudzić gniew agresywnego partnera. Dlatego próbuje zyskać życzliwość mężczyzny i zachowywać się jak jego sprzymierzeniec. Może się zdarzyć na przykład, że kobieta stara się bronić swego oprawcę, odmawiając podania prawdziwych przyczyn odniesionych obrażeń lub twierdząc, że sama się zraniła.

Wyuczona bezradność

Wyuczona bezradność jest poddaniem się, zaprzestaniem działania, które wynika z przekonania, że cokolwiek się zrobi, nie będzie to miało żadnego znaczenia.

Leonora Walker, badając przez wiele lat zachowanie ofiar przemocy w rodzinie, wykazała, że nie zawsze godziły się one na złe traktowanie ze strony partnera. Na początku, gdy pojawiły się akty przemocy, podejmowały różne działania mające wpłynąć na zmianę sytuacji („od prośby do groźby”). Dopiero gdy nabierały przekonania o nieskuteczności swoich zabiegów, rodziło się w nich poczucie bezradności.

Powtarzająca się przemoc (...) zmniejsza u kobiety maltretowanej motywację do reagowania i działania. Taka kobieta staje się pasywna. Po drugie, zmianie ulega także sposób, w jaki postrzega ona swoje szanse na osiągnięcie sukcesu. Nie wierzy, że jej zachowanie może doprowadzić do jakiegokolwiek pozytywnego rezultatu (...) Powtarza sobie: „Bez względu na to, co robię, i tak nie mam żadnego wpływu na to, co się dzieje”. Taka kobieta nie jest w stanie szukać alternatyw wobec obecnej sytuacji. Mówi: „Jestem zbyt głupia albo za mało zdolna, aby zmienić swoje życie”.

(Leonore Walker, *The Battered Woman*, New York: Harper and Row, 1979, s. 49–50).

Skutki wyuczonej bezradności:

- **Deficyty poznawcze** – polegają na uogólnionym przekonaniu, iż nie ma takich sytuacji, w których możliwy jest wpływ na bieg wydarzeń.

- **Deficyty motywacyjne** – osoba zachowuje się biernie, jest zrezygowana, nie podejmuje żadnych działań, aby zmienić swoją sytuację.
- **Deficyty emocjonalne** – przeżywanie stanów apatii, lęku, depresji, uczucia zmęczenia, niekompetencji i wrogości.

Mity i fakty

Mit: *Przemoc domowa to zjawisko marginalne*

Fakt: Przemoc domowa jest, niestety, powszechnym zjawiskiem i najczęstszą formą agresji interpersonalnej. Szacuje się, że około jedna trzecia wszystkich kobiet doznaje różnych form przemocy ze strony swoich partnerów. To bardzo poważny problem społeczny. Ofiarami przemocy, niezależnie od przestrzeni geograficznej, są przede wszystkim kobiety i dzieci. Przemoc w rodzinie jest częściej przyczyną zranień i innych uszkodzeń ciała kobiet niż wszystkie inne przyczyny: wypadki samochodowe, napady i zgwałcenia ze strony obcych napastników, razem wzięte.

Mit: *Przemoc w związkach to „sprawa prywatna”*

Fakt: Przemoc to nie osobisty problem, tylko przestępstwo z art. 207 k.k. Niezatrzymywana prowadzi do eskalacji i jest realnym zagrożeniem dla zdrowia i życia. Powoduje bardzo poważne urazy psychiczne. Gdy zabraknie skutecznej interwencji, prowadzi to do eskalacji przemocy i nierzadko zabójstwa. W USA rocznie dochodzi do 1830 zabójstw na tle przemocy w bliskich związkach, z czego 1/4 ofiar to kobiety; w

Rosji 14 000, w Polsce 271 osób na tle tzw. nieporozumień rodzinnych na ogólna liczbę niewiele ponad 1000 zabójstw rocznie. W USA rocznie na wydatki medyczne związane z przemocą w rodzinie przeznaczają się od 3 do 5 miliardów dolarów, a 100 milionów dolarów wynoszą straty z powodu zmniejszonej wydajności oraz nieobecności w pracy z powodu zwolnień lekarskich. Do tego trzeba dodać koszty interwencji policyjnych, postępowań przygotowawczych i sądowych, pobytu skazanych w więzieniach, a kobiet w schroniskach i leczenia dzieci.

Mit: *Przemoc zdarza się tylko w określonych środowiskach, dotyczy rodzin patologicznych, innych kultur*

Fakt: W każdej grupie społecznej dochodzi do przemocy. To, niestety, bardzo demokratyczne zjawisko. Przemoc domowa może dotyczyć każdego. Nie ma znaczenia narodowość, odmienność kulturowa, status społeczny czy ekonomiczny. Badania pokazują, iż mężczyźni, którzy są sprawcami przemocy, pochodzą ze zróżnicowanych ekonomicznie i społecznie środowisk. Jeśli osoba o wyższym statusie społecznym dopuszcza się przemocy wobec dzieci i żony, bywa, że organy okazują wyrozumiałość wobec sprawcy i minimalizują zagrożenie czynu. Przemoc wobec członków rodziny, zwłaszcza w skrajnej formie, traktowana jest przez wymiar sprawiedliwości znacznie poważniej, gdy sprawcą jest kobieta.

W rodzinach lepiej sytuowanych przemoc także występuje, choć jest mniej widoczna (jest rzadziej zgłaszana organom ścigania, a ofiary nie korzystają z pomocy instytucji, gdyż mogą sobie same poradzić: wynająć mieszkanie, wyprowadzić się).

Mit: *Kobieta prowokuje swoim zachowaniem, do bicia dochodzi z jej winy*

Fakt: Mit ten jest oparty na głęboko zakorzenionym przekonaniu, że mężczyzna jest tzw. głową rodziny i że prawo jest po jego stronie, więc może wymierzać karę partnerce (bo zupa była za słona, źle zajmowała się dziećmi, była nie dość troskliwa dla męża, zbyt dużo czasu spędzała poza domem). Jeśli akceptujemy ten mit, to dajemy tym samym przyzwolenie na stosowanie przemocy w niektórych okolicznościach: przemoc jest reakcją na niewłaściwe zachowanie, a ten, kto stosuje przemoc, określa i definiuje, co jest właściwe, a co nie. Mówienie o prowokacji jest w istocie oskarżaniem ofiary i zdejmowaniem odpowiedzialności ze sprawcy. W wypadku innych przestępstw nikt nie oskarża ofiar (nie zamontowała dobrego zamka, wyjechała na wczasy, szła ciemną ulicą).

Przykłady z orzecznictwa sądowego wskazują wyraźnie na próby usprawiedliwiania przez sędziów sprawców przemocy domowej. I tak np. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie (II Aka 198/97) sąd stwierdza: *Są sytuacje, w których takie zachowanie wynika z wyzywającego zachowania się rzekomych ofiar; są inne, gdy ofiary odpowiadają czynami tego samego rodzaju... W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184.1 k.k. (obecnie art. 207 k.k.), bowiem brak będzie w nich złego zamiaru sprawcy, dążenia do wyrządzenia niezastużonej dolegliwości ofierze, krzywdzenia z powodu posiadanej przewagi, zależności itp. W tych sytuacjach słuszne może być bądź uniewinnienie oskarżonego, bądź stwierdzenie przestępstwa prywatnie skargowego i odstąpienie od wymierzenia kary.*

W podobnym duchu wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Krakowie (II Aka 40/98): (...) *Zdarza się wszak, że obelgi, naruszanie nietykalności cielesnej, szykany itp. są wzajemne, że słowa wulgarne nie są obelgami, bo należą do obyczaju środowiska, że zachowania naganne sprawcy są reakcją na prowokowanie go bądź środkiem do wymuszenia poprawnego zachowania się rzekomej ofiary.*

Powyższe orzeczenia wyraźnie oparte są na założeniu, że mężczyzna ma prawo karać biciem kobietę, która w jego ocenie niewłaściwie wywiązuje się ze swoich obowiązków domowych, jeśli ma w ocenie sądu dobre zamiary. Mężczyzna jako „głowa domu” wie lepiej, co jest dla kobiety dobre, a co złe.

Czy jeśli przyświeca nam szczytny cel ratowania małżeństwa, to możemy bezkarnie stosować przemoc? A gdzie prawa jednostki, prawa człowieka?

W ocenie sądu apelacyjnego rodzina jest wartością wyższą niż prawa człowieka.

Takie myślenie sprawia, że ciężar odpowiedzialności przenoszony jest ze sprawcy na ofiarę. Przemoc nie jest rozwiązaniem żadnych problemów w związku i jest przestępstwem. Nic nie uzasadnia i nie usprawiedliwia jej stosowania. Nikt nie ma prawa bić i poniżać kogokolwiek, bez względu na to, co zrobił czy powiedział. To wyłącznie sprawca ponosi pełną winę za użycie przemocy.

Mit: *Niektóre ofiary lubią być bite*

Fakt: Za tym stwierdzeniem kryje się przekonanie, że przemoc może być objawem uczuć i przywiązania, że jest swego rodzaju stymulatorem erotycznym – „zależy mu, to bije, taki zazdrosny, znaczy, że kocha”. Powstawały nawet teorie naukowe uzasad-

niające upodobanie kobiet do cierpienia m.in. teoria masochizmu kobiecego. W rzeczywistości większość kobiet będących w krzywdzącym związku podejmuje wiele prób obrony przed przemocą: uzyskiwanie obietnic o zaprzestaniu przemocy, straszenie, ucieczka, chowanie się, unikanie partnera. Nikt nie lubi być bity, wyzywany, upokarzany, kontrolowany, mieć siniaki i połamane kości.

Mit: *Dla dobra dzieci kobieta powinna zostać w przemocowym związku*

Fakt: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie potwierdza ten mit: *Są i takie zaszłości, gdy owe zachowania spełniają znamiona stanu wyższej konieczności, są bowiem dyktowane dążeniem do ocalenia małżeństwa czy dobrem dzieci lub dobrem rzekomej ofiary, bądź jeszcze innymi dobrami ważniejszymi od wątpliwej godności ofiar nagannie się prowadzących. W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184 (II AK 198/97). Zapomina się przy tym, że dzieci cierpią zarówno emocjonalnie, jak i fizycznie, dlatego też wiele kobiet opuszcza związek oparty na przemocy, mając na względzie ochronę bardziej dzieci niż siebie. Badania pokazały, iż emocjonalne i fizyczne zdrowie dzieci polepsza się, kiedy są odizolowane od przemocy. Badania międzynarodowe pokazały, że 90% dzieci, których matki były bite, były też świadkami przemocy, 40–70% również było jej ofiarami, a 30% wykorzystywano seksualnie.*

Mit: *Przyczyną przemocy domowej jest nadużywanie alkoholu*

Fakt: Alkoholizm nie jest przyczyną przemocy. Wielu mężczyzn jest agresywnych w stosunku do

partnerki, kiedy są trzeźwi. Są tacy, którzy biją tylko pod wpływem alkoholu, ale i tacy, którzy biją tylko, gdy są trzeźwi. Powoływanie się przez sprawcę na alkohol jako przyczynę stosowania przemocy jest formą usprawiedliwiania się w celu uniknięcia odpowiedzialności – to nie ja, to alkohol. Badania zachodnie wykazują, że kiedy nadużywający alkoholu mężczyźni przestają pić, nie jest to równoznaczne z zaprzestaniem stosowania przez nich przemocy. Niestety ten mit ma silny wpływ na stosowanie prawa. Prokuratorzy i policjanci, którzy wierzą, że przemoc występuje głównie w rodzinach, gdzie nadużywa się alkoholu, często nie dostrzegają przemocy występującej w tzw. porządnym rodzinach. Z doświadczenia w pracy w Centrum Praw Kobiet wiemy, że skarżącym się na przemoc kobietom z tzw. dobrych domów jest często dużo trudniej przekonać funkcjonariuszy policji i sądy, iż są ofiarami przemocy. Mężczyznom nienadużywającym alkoholu łatwiej jest uniknąć odpowiedzialności karnej, ten typ sprawcy nie odpowiada bowiem naszym stereotypowym wyobrażeniom o związku przemocy z alkoholizmem. Usytuowanie programów przeciwdziałania przemocy przy agencjach zajmujących się zwalczaniem alkoholizmu ogranicza dostępność tego typu usług dla kobiet z rodzin, w których nie nadużywa się alkoholu, i utrwala stereotypy na temat związków pomiędzy przemocą a nadużywaniem alkoholu.

Mit: *Kobiety fałszywie oskarżają o przemoc, by uzyskać rozwód*

Fakt: Kobiety rzadko zgłaszają przemoc, kiedy zdarzy się pierwszy raz. Przemoc najczęściej nie zaczyna się na początku związku, kiedy łatwo jest

odejść, ale później, kiedy związek utrwalił się, a mężczyzna ma duży wpływ na kobietę, istnieją liczne powiązania (dzieci, mieszkanie), przemoc fizyczna jest często ostatnim etapem kontroli mężczyzny nad kobietą (kontroluje jej kontakty z rodziną i znajomymi, musi wszystko wiedzieć). Ofiary długo nie decydują się na odejście, bo mają świadomość, że to prowadzi do eskalacji przemocy.

Fałszywe oskarżenia zdarzają się rzadko (0,2), nie częściej lub nawet rzadziej niż przy innych przestępstwach.

Mit: *Przemoc jest wynikiem choroby psychicznej*

Fakt: Nie ma ścisłych związków pomiędzy przemocą w rodzinie a chorobami psychicznymi. Przemoc wobec kobiet jest motywowana dążeniem do kontroli i utrzymaniem władzy nad partnerką.

Mit: *Mężczyzna jest z natury agresywny i nie potrafi kontrolować swojej agresji*

Fakt: Większość mężczyzn, którzy są sprawcami przemocy w stosunku do osoby bliskiej, nie jest agresywna poza domem. Większość aktów przemocy domowej jest zaplanowana. Mężczyźni, którzy stosują przemoc, rzadko działają spontanicznie. Świadomie wybierają czas, miejsce (np. po powrocie z przyjęcia). Kiedy sprawca uderza partnerkę, w większości przypadków celuje w te części ciała, na których stłuczenia nie będą widoczne lub będą widoczne w niewielkim stopniu.

Mit: *Sprawcy przemocy sami jako dzieci byli ofiarami lub byli świadkami, jak ojciec bił matkę*

Fakt: Nie ma dowodów, które pozwalałyby na jednoznaczne stwierdzenie, iż istnieje bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy agresją

sprawców a ich negatywnymi doświadczeniami wyniesionymi z dzieciństwa. To kolejny doskonały pretekst, aby usprawiedliwić przemoc. Większość spośród stosujących przemoc nie ma złych doświadczeń z dzieciństwa, a dwie trzecie tych, którzy byli świadkami przemocy, nie stosuje jej.

Mit: *Kobiety i mężczyźni są tak samo często sprawcami przemocy*

Fakt: Analizy policyjnych i sądowych rejestrów wykazują, że w 95–98% aktów przemocy pomiędzy małżonkami to mężczyźni są stroną atakującą. Kobiety, jeśli stosują przemoc, to prawie zawsze w samoobronie lub w desperacji, odpowiadając na przemoc. Przemoc męska jest groźniejsza, ponieważ istnieje większe prawdopodobieństwo uszkodzenia ciała. Kobieta zwykle doznaje urazów niezależnie od tego, czy się broni, czy odpowiada przemocą na przemoc.

Mit: *Bitą kobietą może bez problemu odejść od maltretującego ją partnera. Jeśli nie odchodzi, to widocznie to akceptuje.*

Fakt: Lęk, zależność ekonomiczna, niemożność utrzymania siebie i dzieci, obawa o nie, presja ze strony otoczenia to tylko niektóre z przyczyn pozostawania ze sprawcą. Psychologiczne skutki doznawania przemocy, takie jak: zmiana obrazu siebie, utrata wiary we własne siły i możliwości, zaufania do siebie i innych, m.in. utrudniają wychodzenie z krzywdzącego związku. Kobiety nie akceptują przemocy, czasem nie wierzą tylko, że cokolwiek może się zmienić po kolejnych nieudanych próbach obrony. Bierność i depresja to skutki doznawania przemocy.

c z ę ś ć 2

Przemoc w rodzinie jest ogromnym problemem społecznym, o którym wciąż w Polsce niewiele się mówi i niewiele się wie. Skuteczne przeciwdziałanie tej patologii społecznej jest niemożliwie bez zrozumienia jej źródeł, istoty i specyfiki. W poprzednim rozdziale omówione zostały uwarunkowania historyczne i kulturowe, które sprawiają, że przemoc wobec osób najbliższych jest nadal w wielu środowiskach traktowana jak coś „normalnego” – jako naturalny element relacji między kobietą a mężczyzną. Teraz przyjrzymy się skali tego zjawiska.

Skala przemocy w rodzinie

W Polsce nie ma ogólnopolskiego, jednolitego systemu zbierania danych na temat przemocy w rodzinie. Oficjalne statystyki prowadzone przez Komendę Główną Policji obejmują wyłącznie zgłoszone przypadki, czyli takie, w których doszło do interwencji domowej i sporządzenia tzw. Niebieskiej Karty. Ujawniają one jedynie „czubek góry lodowej”, a nie

rzeczywistą skalę tego zjawiska. Wielu znawców tematu uważa bowiem, że przemoc jest doświadczeniem $\frac{1}{3}$ kobiet i tysięcy dzieci w Polsce.

Według danych Komendy Głównej Policji¹ w 2003 roku zanotowano 85 512 wezwań dotyczących przemocy w rodzinie zarejestrowanych w programie „Niebieska Karta”. W roku 2004 liczba wezwań wynosiła już 92 495, w roku 2005 – 96 773, a w roku 2006 – 96 099. Liczba interwencji domowych policji dotyczących przemocy w rodzinie w 2005 roku była więc o prawie 5% większa niż rok wcześniej i o ponad 13% większa niż dwa lata wcześniej.

Według policyjnej „Niebieskiej Karty” liczba ofiar przemocy domowej wyniosła w 2003 r. 137 299 osób, w 2004 r. – 150 266, w 2005 r. – 156 788, a w 2006 roku już 157 854. **Najczęściej ofiarami przemocy są kobiety i dzieci, a sprawcami przemocy – mężczyźni. W 2006 r. kobiety stanowiły prawie 58% wszystkich zarejestrowanych ofiar przemocy w rodzinie, a dzieci – 36%.**

Najwięcej przestępstw rejestrowanych w programie „Niebieska Karta” to przestępstwa fizycznego lub psychicznego znęcania się nad członkiem rodziny (art. 207 k.k.). Liczba ich stale rośnie od 1999 roku, choć między rokiem 2003 a 2004 zanotowano nieznaczny jej spadek. W 2003 roku liczba wszystkich przestępstw stwierdzonych z art. 207 k.k. wyniosła 23 166, w roku 2004 – 22 610, w roku 2005 – 22 652, ale już rok później – 24 543.

Z danych statystycznych wynika, że większość spraw o przemoc w rodzinie jest umarzana na etapie

¹http://www.policja.pl/portal/pol/4/318/Przemoc_w_rodzinie.html

postępowania przygotowawczego. W roku 2002 z art. 207 k.k. skazano ogółem 14 128 sprawców, spośród których 90,4% otrzymało kary pobawienia wolności w zawieszeniu i w granicach dolnego zagrożenia (73,5% do roku, a zaledwie 0,6% powyżej 3 lat pozbawienia wolności). Karę bezwzględną pozbawienia wolności orzeczono tylko wobec kilku procent sprawców przemocy, zazwyczaj tych, którzy dopuścili się przemocy po raz kolejny lub ich działania charakteryzowały wielka brutalność, bezwzględność i okrucieństwo.

Przestępstwa wobec kobiet i dzieci ze strony osób najbliższych należą do najczęściej popełnianych w Polsce.

W 2004 r. w wyniku „nieporozumień rodzinnych” zabitych zostało 310 osób na ogólną liczbę 980 zabójstw. W roku 2005 na ogólną liczbę 837 zabójstw, 244 popełnionych zostało na tle „nieporozumień rodzinnych”. W 2006 r. ta proporcja wynosiła 261 do 816. Oznacza to, że od kilku lat prawie co trzecia osoba zabita w Polsce jest ofiarą agresji lub przemocy ze strony osoby bliskiej.

O rzeczywistej skali problemu świadczą jednak nie oficjalne statystyki policyjno-sądowe, ale przede wszystkim wyniki istniejących choć nielicznych badań społecznych.

Z badań „Przemoc w rodzinie – fakty i konflikty w domu” (BS/42/2002) przeprowadzonych przez CBOS w lutym 2002 r. wynika, że **przypadki przemocy domowej wobec kobiet zna osobiście lub ze słyszenia ponad dwie piąte kobiet (43%) i niemal jedna trzecia mężczyzn (31%). Łącznie 38% ogółu ankieterowanych zna przynajmniej jedną kobietę bitą przez męża, w tym 17% stwierdza, że zna takich kobiet kilka. Oznacza to, że przemoc jest**

obecna co najmniej w co trzecim, a może nawet w co drugim domu w Polsce! Z uzyskanych odpowiedzi wynika ponadto, że co dziewiąty respondent (11%) przynajmniej raz użył przemocy fizycznej we własnej rodzinie. Co ósma kobieta (12%) i co jedenasty mężczyzna (9%) przyznają, że co najmniej raz zostali uderzeni przez partnera podczas małżeńskiej awantury, co setny (1%) został pobity przez własne dorosłe lub dorastające dziecko, a 3% – doświadczyło pobicia przez kogoś innego z najbliższej rodziny. Ponadto 3% ogółu ankietowanych (4% kobiet i 2% mężczyzn) stwierdza, że w ich rodzinach dochodzi do wymuszania współżycia seksualnego.

Zadania administracji publicznej i pomocy społecznej

w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Pomoc społeczna jest instytucją powołaną do świadczenia wsparcia osobom i rodzinom, które znalazły się w sytuacji kryzysowej i nie są w stanie samodzielnie sobie z nią poradzić. Cytując ustawę o po-

mocy społecznej z 12 marca 2004 r. (dalej „u.p.s”)² **pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości** (art. 2 § 1). Rolą pomocy społecznej jest wspieranie osób i rodzin, które znalazły się w takiej sytuacji, w wysiłkach zmierzających do rozwiązania trapiących ich problemów, do zaspokojenia ich niezbędnych potrzeb i umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka. Jej zadaniem jest także podejmowanie działań skierowanych na usamodzielnienie i społeczną reintegrację klientów.

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem od lat znajdującym się w zakresie działań pomocy społecznej. Zakres i charakter zadań realizowanych przez instytucje pomocy społecznej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie określony jest przede wszystkim w przepisach ustawy o pomocy społecznej, w ustawie z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³ oraz w ustawie z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (dalej „u.p.p.r.”)⁴.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest pierwszym aktem w historii polskiego prawa kompleksowo regulującym kwestie zapobiegania i zwalczania tej patologii społecznej. Artykuł 2 § 2 ustawy wprowadza definicję przemocy w rodzinie. Zgodnie z jego brzmieniem *przemocą w rodzinie jest*

² Dz.U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 z późn. zm.

³ Tekst jedn. Dz. U. z 2002 r., Nr 147, poz. 1231 z późn. zm.

⁴ Dz.U. z 2005 r., Nr 180, poz. 1493.

jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Członkami rodziny w rozumieniu tej definicji są (art. 2 § 1 u.p.p.r.): małżonkowie, wstępni (rodzice, dziadkowie, pradziadkowie, itd.), zstępni (dzieci, wnuki, prawnuki, itd.), osoby pozostające w stosunku przysposobienia (adopcji), osoby pozostające we wspólnym pożyciu (konkubenci), a także inne osoby wspólnie zamieszkujące lub gospodarujące (np. dzieci konkubiny względem konkubenta).

Poza definicją przemocy w rodzinie ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa także kierunki i zakres zadań administracji rządowej i samorządu terytorialnego w przeciwdziałaniu przemocy. Rozstrzygnięcia te są szczególnie istotne z punktu widzenia zadań pomocy społecznej, ponieważ – na mocy ustawy o pomocy społecznej – to właśnie organy administracji rządowej i samorządowej są odpowiedzialne za zapewnianie i organizowanie takiej pomocy.

W celu skutecznego zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie ustawa wyznacza trzy podstawowe kierunki działań, które powinny być realizowane przez organy władzy publicznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi:

1) udzielanie pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie;

- 2) oddziaływanie na osoby stosujące przemoc;
- 3) podnoszenie świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie (art. 9 u.p.p.r.).

Rozwijając i nowelizując unormowania istniejących ustaw, w szczególności ustawy o pomocy społecznej, ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz kodeksu karnego, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa ponadto formy działań, które mają być podejmowane w ramach każdego z tych kierunków, oraz wskazuje organy administracji rządowej i samorządowej odpowiedzialne za ich realizację.

I tak, zgodnie z ustawą, do zadań własnych **gminy** w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, prowadzenie poradnictwa i interwencji na temat przeciwdziałania przemocy w rodzinie, opracowywanie i realizacja programów ochrony ofiar oraz prowadzenie gminnych ośrodków wsparcia. Zadaniem własnym **powiatu** jest zaś m.in. tworzenie i prowadzenie ośrodków wsparcia dla ofiar oraz prowadzenie ośrodków interwencji kryzysowej. Natomiast zadaniem z zakresu administracji rządowej realizowanym przez powiat za pieniądze z budżetu państwa jest w szczególności tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie oraz opracowywanie i realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców. Do zadań własnych **samorządu województwa** należy m.in. inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, a także opracowywanie programów ochrony ofiar, ramowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób

stosujących przemoc w rodzinie oraz organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie stanowi ponadto, że zadaniem każdego **wojewody**, jako organu terenowego administracji rządowej, jest opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania oraz monitorowanie tego zjawiska. Na barki **ministra do spraw zabezpieczenia społecznego** ustawa nakład zaś obowiązek zlecenia i finansowania badań, ekspertyz i analiz dotyczących tego zjawiska, organizowania akcji promujących podnoszenie świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz obowiązek monitorowania realizacji Krajowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie jest nowym instrumentem walki z przemocą wobec osób bliskich. Artykuł 10 u.p.p.r. stanowi, że **Rada Ministrów** przyjmuje Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w celu tworzenia warunków do bardziej skutecznego przeciwdziałania temu zjawisku. Program ten określa szczegółowe działania mające prowadzić do zapewnienia ochrony i udzielenia pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenie świadomości społecznej na temat przemocy. Rada Ministrów składa corocznie Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej, w terminie do 30 czerwca, sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Pomoc dla osób doświadczających przemocy w rodzinie

Osoby doświadczające przemocy w rodzinie mają prawo ubiegać się o pomoc i wsparcie ze strony instytucji pomocy społecznej. Rodzaj, formę i zakres dostępnej pomocy określają przede wszystkim przepisy ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Ustawa o pomocy społecznej określa generalne zasady i warunki przyznawania świadczeń pomocowych o charakterze pieniężnym i niepieniężnym. Zgodnie z ustawą o świadczenia z pomocy społecznej ubiegać się może osoba lub rodzina, która spełnia dwa podstawowe kryteria – kryterium podmiotowe dotyczące obywatelstwa i miejsca zamieszkania/pobytu oraz kryterium przedmiotowe dotyczące „trudnej sytuacji życiowej”. Kryteria te mają charakter bezwzględnie obowiązujący, co oznacza, że niespełnienie choćby jednego z nich uniemożliwia skuteczne wnioskowanie o przyznanie pomocy społecznej. Ponadto ustawa o pomocy społecznej często uzależnia prawo do niektórych rodzajów świadczeń, w szczególności świadczeń pieniężnych, od spełnienia przez osobę lub rodzinę dodatkowego kryterium – tzw. kryterium dochodowego. Pomoc finansowa dostępna jest bowiem przede wszystkim osobom o niskim statusie materialnym.

Kryterium podmiotowe określone jest w art. 5 u.p.s. Przepis ten stanowi, że – jeśli umowy między-

narodowe nie stanowią inaczej – prawo do pomocy społecznej przysługuje: osobom posiadającym obywatelstwo polskie mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium RP, posiadającym odpowiednie zezwolenie na osiedlenie się lub zgodę na pobyt tolerowany oraz osobom mającym status uchodźcy nadany w RP; obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego przebywającym na terenie Polski, którzy uzyskali zezwolenie na pobyt.

Kryterium przedmiotowe określone jest w cytowanym już art. 2 u.p.s., który stanowi, że *pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości*. Z przepisu tego wynika, że pomoc społeczną otrzymać mogą tylko osoby, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej i nie są w stanie samodzielnie tej sytuacji pokonać. Jest to podstawowy wyraz zasady subsydiarności (pomocniczości), na której ufundowana jest instytucja pomocy społecznej. Zasada ta opiera się na przekonaniu, że państwo (samorząd terytorialny jako organ władzy publicznej) powinno wspomagać jednostki, rodziny i społeczności lokalne tylko w sytuacjach i w zakresie przekraczającym ich własne zdolności i możliwość skutecznego działania. Zasada pomocniczości odwołuje się do samodzielności obywateli i wspólnot. Podkreśla ich suwerenność oraz odpowiedzialność za własne wybory i własne życie. Z zasady tej wynika, że pomoc

społeczna jest swego rodzaju „ostatnią deską ratunku” w systemie zabezpieczenia społecznego.

Przepisy ustawy o pomocy społecznej nie wyjaśniają, co należy rozumieć przez pojęcie „trudnej sytuacji życiowej”. Artykuł 7 u.p.s. wymienia jedynie przykładowe okoliczności i problemy, które mogą uzasadniać objęcie osoby lub rodziny pomocą społeczną. Wśród tych okoliczności szczególne miejsce zajmuje przemoc w rodzinie. Dzieje się tak co najmniej z czterech powodów. Po pierwsze przemoc ze strony osoby bliskiej jest przestępstwem – bezprawnym naruszeniem integralności fizycznej i psychicznej ofiar powodującym ich pokrzywdzenie i poszkodowanie. Po drugie przemoc jest często przyczyną innych wymienionych w art. 7 u.p.s. problemów życiowych ofiar, w szczególności ubóstwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz problemów w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i w sprawach prowadzenia gospodarstwa domowego. Po trzecie przemoc w rodzinie często współwystępuje z uzależnieniem od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych zarówno po stronie ofiar, jak i sprawców przemocy. **W końcu, po czwarte i najważniejsze, ze względu na swoją naturę i konsekwencje przemoc w rodzinie jest sytuacją, z którą bardzo trudno jest ofiarom samodzielnie sobie poradzić.**

Formy pomocy i wsparcia dla ofiar

Artykuł 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie stanowi, że osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się pomocy, w szczególności w formie:

1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego;

2) interwencji kryzysowej i wsparcia;

3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną;

4) zapewnienia, na żądanie osoby dotkniętej przemocą, bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

Większość z wymienionych powyżej rodzajów pomocy nie jest nowa. Zasady świadczenia wsparcia w postaci pomocy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego oraz interwencji kryzysowej są od lat szczegółowo uregulowane w ustawie o pomocy społecznej. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nie wprowadza tutaj żadnych istotnych zmian. Zasadniczo nowe jest natomiast podejście ustawy do ochrony ofiar przemocy przed dalszym krzywdzeniem. Dotychczas to najczęściej osoba doświadczająca przemocy uciekała przed sprawcą i opuszczała wspólnie zajmowane z nim mieszkanie. To ona z dziećmi tułała się po schroniskach, ośrodkach wsparcia i innych placówkach zapewniających całonocowy pobyt, podczas gdy sprawca dalej korzystał z dobrodziejstw posiadania ciepłego i bezpiecznego lokum. Jednym z podstawowych celów ustawy o przeciwdziałaniu

przemocy w rodzinie jest zmiana tej złej i powszechnie krytykowanej praktyki. Realizacji tego celu mają służyć przede wszystkim dwa instrumenty izolowania sprawców od ofiar przemocy wprowadzone przez ustawę, a mianowicie – nakaz opuszczenia przez osobę stosującą przemoc lokalu wspólnie zajmowanego z ofiarą oraz nakaz kontaktowania się przez sprawcę z osobą krzywdzoną tylko w szczególnie określony sposób. Oba te nakazy są formami oddziaływania na sprawców i dlatego też zostaną szczegółowo omówione w następnym rozdziale poradnika. O zmianie podejścia ustawodawcy do sposobów chronienia ofiar przemocy przed dalszym maltretowaniem świadczy także pkt 4 cytowanego powyżej art. 3 u.p.p.r., który jednoznacznie wskazuje na to, iż osobie doświadczającej przemocy zapewnia się bezpieczne schronienie w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie tylko na jej żądanie. Niedopuszczalne jest zatem „rozwiązywanie” problemu przemocy w rodzinie przez usuwanie ofiary z domu wbrew jej rzeczywistej woli.

Świadczenia pieniężne

Polskie prawo nie przewiduje żadnej szczególnej formy pomocy finansowej dla ofiar przemocy w rodzinie. Świadczeniami pieniężnymi, o które ubiegać mogą się osoby doświadczające przemocy, są zatem wszelkie oferowane przez pomoc społeczną świadczenia, w szczególności: zasiłek stały; zasiłek okresowy; zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy; zasiłek i pożyczka na usamodzielnienie; pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki (art. 36, pkt 1 u.p.s.). Ofiary przemocy mogą się ubiegać

o świadczenia pieniężne z pomocy społecznej na takich samych zasadach jak wszystkie inne osoby, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Muszą zatem spełniać wszystkie wymagane przez prawo kryteria stanowiące warunki przyznania tej pomocy, w szczególności kryterium dochodowe.

Choć polski ustawodawca nie przewidział żadnej szczególnej formy wsparcia finansowego dla osób doświadczających przemocy, instrumentem, który może pełnić taką rolę, jest specjalny zasiłek celowy i – do pewnego stopnia – także zasiłek celowy. Zaczniemy od omówienia tego ostatniego.

Zasiłek celowy (art. 39 u.p.s.) jest świadczeniem pieniężnym zależnym od kryterium dochodowego. Jest to zatem forma pomocy, o którą mogą się skutecznie ubiegać tylko ofiary przemocy w rodzinie, które spełniają to kryterium, a zatem osoby o niskim statusie ekonomicznym. Zasiłek celowy przyznawany jest w celu zaspokojenia określonej, niezbędnej potrzeby bytowej, w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków, leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu. Obecnie o przyznanie tego świadczenia może się ubiegać również osoba bezdomna oraz niemająca dochodu ani możliwości uzyskania świadczeń z ubezpieczenia zdrowotnego w celu pokrycia części lub całości wydatków na świadczenia zdrowotne.

Zasiłek celowy może być przyznany w formie pieniężnej, rzeczowej lub w formie biletu kredytowanego. Przepisy ustawy o pomocy społecznej nie określają stałej wysokości zasiłku i nie podają kryteriów ustalania

tej wysokości. Wyznacznikami są tu z jednej strony, sytuacja materialna osoby ubiegającej się o to świadczenie i cel na jaki ma być ono spożytkowane, a z drugiej – możliwości finansowe organu pomocy społecznej.

Jak już zostało powiedziane, przyznanie zasiłku celowego uzależnione jest od spełniania przez wnioskodawcę kryterium dochodowego. Gdyby organy pomocy społecznej rygorystycznie przestrzegały tego wymogu wiele osób w potrzebie, w tym ofiar przemocy w rodzinie, pozostałoby bez możliwości uzyskania jakiegokolwiek wsparcia. Pomoc społeczna jako szczególna instytucja zabezpieczania społecznego musi jednak elastycznie reagować na nieprzewidziane prawem sytuacje, którym sprostanie rzeczywiście przekracza możliwości i zdolności pojedynczych osób lub rodzin. Zwrócił na to uwagę Naczelny Sąd Administracyjny, który w wyroku z 6 stycznia 1999 r.⁵ stwierdził, że organ administracji rozpatrując sprawę o przyznanie zasiłku celowego podmiotowi, którego dochód przekracza ustawowe kryterium, powinien zważyć, czy w okolicznościach sprawy nie występuje szczególnie uzasadniony przypadek uprawniający dany podmiot do otrzymania świadczenia. Możliwość przyznania pomocy finansowej osobie, której dochód jest wyższy od kryterium ustawowego, przewiduje też ustawa o pomocy społecznej. Zgodnie z art. 41 tej ustawy, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, osoba lub rodzina, której dochód przekracza ustawowe kryterium dochodowe, może otrzymać:

- **specjalny bezzwrotny zasiłek celowy** w wysokości nieprzekraczającej odpowiednio kryterium

⁵ SA/Rz 569/97, OSS 1999, Nr 2, Poz. 45, za: I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*, Oficyna, a Wolters Kluwer business, Warszawa 2007, s. 123.

dochodowego dla osoby samotnie gospodarującej lub dochodu rodziny;

- **zasiłek okresowy, zasiłek celowy** lub **pomoc rzeczową**, pod warunkiem zwrotu części lub całości kwoty zasiłku lub wydatków na pomoc rzeczową.

Nie ma wątpliwości, że taką szczególną okolicznością uzasadniającą przyznanie pomocy materialnej może być przemoc w rodzinie. Wiele kobiet ofiar przemocy pochodzi z rodzin, których dochód przewyższa kryterium ustawowe. Z racji doświadczanej przemocy ekonomicznej nie mają one jednak realnego dostępu do finansów domowych, co sprawia, że nie są w stanie zaspokajać swoich elementarnych potrzeb bytowych, jak również potrzeb swoich dzieci. Możliwość otrzymania bezwrotnego specjalnego zasiłku celowego jest dla nich jedyną szansą na godne życie i wyrwanie się z krzywdzącego związku.

Świadczenia niepieniężne

Podstawowymi świadczeniami pomocowymi udzielanymi ofiarom przemocy w rodzinie są świadczenia niepieniężne, w szczególności w postaci pracy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego, interwencji kryzysowej, usług psychologiczno-pedagogicznych oraz pomocy w znalezieniu bezpiecznego schronienia. **Cechą charakterystyczną większości świadczeń niepieniężnych jest to, że przysługują one wszystkim zainteresowanym osobom i rodzinom bez względu na uzyskiwany przez nie dochód.**

- **Praca socjalna** (art. 45 u.p.s.)

Praca socjalna jest podstawowym świadczeniem oferowanym przez pomoc społeczną. Jest to dzia-

łałość wykonywana na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Prowadzą ją pracownicy socjalni i osoby o odpowiednim przygotowaniu zawodowym. Istotą pracy socjalnej jest bezpośredni kontakt między pracownikiem socjalnym a osobą lub rodziną objętą taką pomocą. Metodyka pracy socjalnej obejmuje m.in. poradnictwo, psychoterapię, mediację i rzecznictwo. **Praca socjalna jest świadczeniem realizowanym niezależnie od dochodu, z poszanowaniem godności i prawa do samostanowienia osoby nią objętej.**

Szczególną fakultatywną formą organizowania i prowadzenia pracy socjalnej jest **kontrakt socjalny**. Jest to pisemna umowa zawarta między pracownikiem socjalnym a osobą ubiegającą się o pomoc. Treść kontraktu określa rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 1 marca 2005 r. w sprawie wzoru kontraktu socjalnego.⁶ Zgodnie z tym rozporządzeniem kontrakt socjalny powinien określać zobowiązania i uprawnienia stron w ramach wspólnie podejmowanych działań nakierowanych na przezwycięzenie trudnej sytuacji życiowej osoby lub rodziny. W kontrakcie dokonuje się krótkiej oceny sytuacji danej osoby lub rodziny, w szczególności identyfikuje się przyczyny życiowych trudności, określa możliwości ich pokonywania, a także opisuje się ograniczenia oraz bariery środowiskowe utrudniające ich rozwiązywanie. Wyznacza się również cele, których zrealizowanie umożliwi danej osobie lub rodzinie przezwycięzenie trapiących ją problemów. Cele te mają zostać osiągnięte przez konkretne działania osoby mającej trudności i wspomagającego ją pracownika socjalnego.

⁶ Dz. U. 2005, Nr 42, poz. 409.

go. W kontrakcie wyznacza się również termin oceny realizacji założonych działań oraz sposób przekazywania ewentualnych świadczeń. Niedotrzymanie postanowień kontraktu socjalnego, jak też odmowa jego zawarcia mogą stanowić podstawę do nieprzyznania świadczenia, uchylenia decyzji o przyznanej pomocy lub wstrzymania świadczeń pieniężnych. Ideą kontraktu socjalnego jest bowiem zaktywizowanie i zmobilizowanie osoby ubiegającej się o pomoc do samodzielnego rozwiązywania swoich kłopotów.

Kontrakt socjalny jest instrumentem o charakterze dyscyplinującym i jako taki świetnie sprawdza się w przypadku niektórych kategorii świadczeniobiorców, w szczególności w przypadku osób uzależnionych od alkoholu lub osób przejawiających postawę roszczeniową i brak chęci do wzięcia odpowiedzialności za własne życie. **Kontrowersyjne jest jednak zawieranie takich kontraktów z ofiarami przemocy w rodzinie, zwłaszcza tymi, które tkwią jeszcze w relacji przemocowej. Podstawową potrzebą osób doświadczających przemocy jest odzyskanie kontroli nad własnym życiem – odbudowanie poczucia własnej wartości, odzyskanie sprawczości i przezwyciężenie bezradności. Zaspokojenie tej potrzeby wymaga pozostawienia tym osobom przestrzeni do podejmowania autonomicznych decyzji, do eksperymentowania i przejawiania inicjatywy. Kobiety ofiary przemocy przez lata były karczone za każdy przejaw samodzielności. Domeną sprawcy było bowiem decydowanie o tym, co jest dla nich dobre, a co złe, co jest normalne, a co nienormalne. To on był panem ich życia prywatnego, aktywności społecznej i zawodowej. Dlatego też warunkiem skutecznej pomocy osobom doświadczającym prze-**

mocy jest przywrócenie im wiary we własne siły i możliwości. Celem tego nie da się zrealizować poprzez zawieranie pisemnych kontraktów socjalnych i odgórne określanie harmonogramu działań, które ofiary mają zrealizować pod groźbą utraty prawa do wsparcia finansowego. Niedopuszczalne jest w szczególności zawieranie w takich kontraktach postanowień zobowiązujących ofiary przemocy do zakładania spraw o rozwód czy do wyprowadzania się z mieszkań zajmowanych wspólnie ze sprawcami. Praca socjalna prowadzona w oparciu o takie restrykcyjne i opresyjne umowy może być dla osób doświadczających przemocy źródłem wtórnego pokrzywdzenia – ktoś ponownie mówi im, co mają robić; ktoś znowu grozi im sankcjami finansowanymi za niesubordynację i nieposłuszeństwo.

- **Poradnictwo specjalistyczne (art. 46 u.p.s.)**

Poradnictwo specjalistyczne to – obok pracy socjalnej – kolejny bardzo ważny rodzaj pomocy niepieniężnej świadczonej przez instytucje pomocy społecznej bez względu na dochód osoby potrzebującej. To także jedna z najczęściej poszukiwanych przez ofiary form pomocy. Na poradnictwo specjalistyczne składa się bowiem przede wszystkim poradnictwo prawne, psychologiczne i rodzinne. Poradnictwo prawne polega na udzielaniu informacji o obowiązujących przepisach, głównie z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego i ochrony lokatorów. Poradnictwo psychologiczne to pomoc świadczona poprzez diagnostykę, profilaktykę i terapię problemów psychologicznych. Poradnictwo rodzinne obejmuje problemy funkcjonowania rodziny,

w tym problemy wychowawcze, opieki nad osobami niepełnosprawnymi, a także terapię rodzinną.

Dostęp do poradnictwa specjalistycznego powinien być zapewniony na terenie każdego powiatu. W dużych miastach, najczęściej przy ośrodkach pomocy społecznej, funkcjonują Punkty Informacyjno-Konsultacyjne, gdzie świadczone jest poradnictwo specjalistyczne, poradnictwo rodzinne, poradnictwo w zakresie uzależnień, a także organizowane są różnego rodzaju grupy wsparcia, w tym dla osób doświadczających przemocy. Tego typu pomoc świadczą również organizacje pozarządowe i inne instytucje na zasadzie współpracy. Przykładem takiej organizacji jest Fundacja Centrum Praw Kobiet, która świadczy bezpłatną pomoc prawną i psychologiczną oraz poradnictwo socjalne kobietom doświadczającym przemocy w rodzinie.

▪ **Interwencja kryzysowa** (art. 47 u.p.s.)

Interwencję kryzysową definiuje się jako profesjonalną, interdyscyplinarną pomoc udzielaną osobom i rodzinom będącym w stanie kryzysu, możliwie najszybciej po wystąpieniu zdarzenia krytycznego. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej. W ramach interwencji kryzysowej udziela się osobie potrzebującej natychmiastowej specjalistycznej pomocy psychologicznej, a także – w zależności od jej potrzeb – poradnictwa socjalnego lub prawnego oraz schronienia na okres do 3 miesięcy z możliwością przedłużenia. W każdym powiecie powinien działać ośrodek interwencji kryzysowej.

Interwencja kryzysowa jest formą pomocy, którą może otrzymać każda osoba, bez względu na osiągnięty przez nią dochód. Skorzystanie z tej pomocy, w szczególności w postaci bezpiecznego schronienia na okres 3 miesięcy, nie wymaga żadnego skierowania!

Z świadczeń interwencji kryzysowej często korzystają osoby doznające przemocy ze strony bliskiej osoby. Najważniejsze w takiej sytuacji jest oddzielenie sprawcy od ofiary. Optymalnie by było, gdyby ta izolacja następowała poprzez przymusowe usunięcie sprawcy ze wspólnie zajmowanego mieszkania. Niestety, najczęściej osobą opuszczającą dom jest ofiara z dziećmi. Pomoc świadczona takiej osobie w ramach interwencji kryzysowej może wówczas polegać na zapewnieniu jej schronienia w domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży lub w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. Zasady funkcjonowania i przyjmowania do tych instytucji omówione są w następnych rozdziałach.

Domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży

Ustawa o pomocy społecznej otacza szczególną opieką kobiety z małoletnimi dziećmi oraz kobiety ciężarne doświadczające przemocy w rodzinie. W sytuacji zagrożenia osoby te mogą znaleźć schronienie w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Zasady funkcjonowania tych placówek szczegółowo reguluje rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 8 marca 2005 r.⁷ Akt ten określa

⁷ Dz. U. 2005, Nr 43, poz. 418.

standard podstawowych usług świadczonych przez domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży oraz tryb kierowania i przyjmowania do tych domów.

Ten typ ośrodków wsparcia zajmuje się udzielaniem pomocy o charakterze interwencyjnym poprzez zapewnienie schronienia kobietom, wspieranie ich w przewyciężaniu sytuacji kryzysowej oraz izolowanie od sprawców. Pomoc świadczona przez domy **dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży ma ponadto na celu** zapobieganie marginalizacji społecznej osób w nich przebywających, umożliwiając im odnalezienie miejsca w społeczeństwie i powrót do normalności po odrzuceniu ich przez rodziny, partnerów czy środowisko z powodu nieoczekiwanego macierzyństwa lub konieczności przewyciężenia sytuacji kryzysowej. Placówki te działają również na rzecz zapobiegania sieroctwu społecznemu swoich podopiecznych przez przygotowywanie ich do świadomego i odpowiedzialnego wypełniania roli rodzicielskiej. Istotnym elementem profilaktyki antyprzemocowej realizowanej przez domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży jest zapobieganie powielaniu złych wzorców rodzinnych i środowiskowych, a zwłaszcza wzorców wyuczonej bezradności.

Wskazane rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży precyzyjnie określa standard świadczenia usług w zakresie potrzeb bytowych mieszkańców oraz w zakresie usług opiekuńczo-wspomagających. Na te ostatnie składają się: podstawowa pielęgnacja w czasie choroby oraz opieka nad dzieckiem w czasie choroby opiekuna dziecka, możliwość korzystania ze świadczeń zdrowotnych,

pomoc w załatwianiu spraw osobistych w przypadku wystąpienia takiej potrzeby, środki higieny osobistej, środki czystości w sytuacji, gdy nie ma możliwości ich samodzielnego zakupu.

Domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży funkcjonują zgodnie z zasadą podmiotowego traktowania oraz partnerstwa we wzajemnych relacjach pomiędzy mieszkańcami i personelem. Zapewniają warunki bytowe zbliżone do domowych, poszanowanie prywatności beneficjentów i życzliwą atmosferę. Starają się uwzględniać indywidualne potrzeby mieszkańców i ich dzieci, tworzyć warunki do ich rozwoju osobowego.

Co do zasady, przyjęcie do domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży następuje na mocy decyzji starosty. Osoba ubiegająca się o skierowanie do domu składa wniosek w ośrodku pomocy społecznej właściwym ze względu na jej miejsce zamieszkania. Ośrodek kompletuje wymagane dokumenty w terminie 14 dni (chodzi tu zwłaszcza o wniosek osoby zainteresowanej, rodzinny wywiad środowiskowy, zaświadczenie lekarskie stwierdzające brak przeciwwskazań zdrowotnych do umieszczenia w domu oraz opinię ośrodka zawierającą uzasadnienie pobytu w domu) i przekazuje je do starosty najbliższego powiatu prowadzącego dom, który wydaje decyzję o skierowaniu. W przypadku braku miejsca w domu w najbliższym powiecie, ośrodek pomocy społecznej, w porozumieniu z osobą ubiegającą się o uzyskanie schronienia, poszukuje miejsca w domu w innym powiecie.

W sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa lub zdrowia osoby ubiegającej się o skierowanie do domu lub jej dziecka przyjmuje się tę osobę bez skierowa-

nia, na wniosek tej osoby lub ośrodka pomocy społecznej, i niezwłocznie powiadamia o tym starostę powiatu prowadzącego dom. Ośrodek, w terminie 14 dni od dnia umieszczenia osoby bez skierowania, przesyła staroście dokumenty, o których mowa powyżej, a starosta niezwłocznie wydaje decyzję o skierowaniu do domu. **Ten tryb udzielania schronienia kobietom z małoletnimi dziećmi i kobietom ciężarnym powinien mieć zastosowanie w szczególności wobec kobiet doświadczających przemocy.**

Ośrodki wsparcia

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie powołała do życia specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. Tworzenie i prowadzenie tych ośrodków należy do zadań administracji rządowej realizowanych przez powiat. Zakres i standard podstawowych usług świadczonych przez te placówki reguluje rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych z 6 lipca 2006 r.⁸

Do zadań specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie w ramach pomocy interwencyjnej należy:

a) zapewnienie schronienia, bez skierowania i bez względu na dochód, na okres do trzech miesięcy, z możliwością przedłużenia w przypadkach uzasadnionych sytuacją ofiary,

⁸Dz. U. 2006, Nr 127 poz. 890.

- b) ochrona przed osobą stosującą przemoc w rodzinie,
- c) udzielanie natychmiastowej pomocy psychologicznej, medycznej i wsparcia,
- d) rozpoznanie sytuacji ofiary i opracowanie planu pomocy,
- e) wspieranie w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowej związanej z występowaniem przemocy w rodzinie.

Warto pokreślić, że prawo do uzyskania bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia przysługuje każdej ofierze przemocy bez względu na jej dochód lub dochód jej rodziny. Ofiara przemocy nie potrzebuje też żadnego skierowania na pobyt w ośrodku specjalistycznym.

Omawiane rozporządzenie określa także standard warunków bytowych w specjalistycznych ośrodkach wsparcia oraz zakres usług terapeutyczno-wspomagających dla ofiar przemocy w rodzinie. W ramach tych ostatnich opracowywana jest diagnoza rodziny i indywidualny plan pomocy ofierze przemocy, udzielane jest poradnictwo medyczne, psychologiczne, prawne i socjalne, zapewniana jest pomoc medyczna. Osoby doświadczające przemocy otrzymują także możliwość wzięcia udziału w grupach wsparcia i grupach terapeutycznych oraz w terapii indywidualnej ukierunkowanej na wsparcie oraz nabycie umiejętności ochrony przed osobą stosującą przemoc w rodzinie. Specjalistyczne ośrodki wsparcia przeprowadzają także diagnozę sytuacji dzieci w rodzinie dotkniętej przemocą i udzielają im wsparcia psychologicznego oraz pomocy socjoterapeutycznej i terapeutycznej. Matki – ofiary przemocy mają szansę na uzyskanie pomocy w postaci konsultacji wychowawczych.

W celu dostosowania pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiar specjalistyczne ośrodki wsparcia współpracują z instytucjami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz prowadzą działania monitorujące i ewaluacyjne efektów swojej działalności.

Działania wobec sprawców przemocy w rodzinie

Skuteczne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wymaga bezwzględnego karania osób stosujących przemoc oraz podejmowania innych działań mających na celu zapobieganiu tej patologii. Podstawowym celem profilaktyki i walki z przemocą powinno być bowiem jej wyeliminowanie, a dopiero wtórnym – leczenie jej skutków poprzez świadczenie pomocy ofiarom.

Prawo karne wobec sprawców

Przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna wobec osób najbliższych jest przestępstwem. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła definicję tego zjawiska, ale nie wprowadziła do

polskiego prawa karnego nowego typu przestępstwa. Szukając sankcji dla osób stosujących przemoc, trzeba więc sięgać do przepisów kodeksu karnego. W zależności od tego, jaką formę przybiera zachowanie sprawcy przemocy i czy ma ono charakter jednorazowy, czy też powtarzający się, może być ścigane i karane z różnych artykułów kodeksu karnego.

Przemoc fizyczna i psychiczna wobec osób najbliższych

Jeżeli sprawca stosuje przemoc fizyczną lub psychiczną i jego zachowanie ma charakter powtarzający się, ciągły, kwalifikowane jest jako przestępstwo znęcania się nad osobą najbliższą i ścigane z **art. 207 kodeksu karnego (k.k.)**:

§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

Jeśli przemoc fizyczna wobec osoby najbliższej ma charakter jednorazowy lub brak jest dowodów na jej powtarzalność, może być ona rozpatrywana w świetle przepisów mówiących o naruszeniu czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, a nawet

naruszeniu nietykalności cielesnej. W zależności od skutku działania sprawcy: od ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci m.in. ciężkiego kalectwa (art. 156 § 1 k.k.), naruszeniu czynności narządu ciała i rozstroju zdrowia poniżej 7 dni (art. 157 k.k.), do naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 §1 k.k.) – różna jest odpowiedzialność sprawcy i zagrożenie karą oraz tryb ścigania.

Znęcanie się nad osobą najbliższą opisane w art. 207 k.k. jest przestępstwem ściganym z urzędu (z oskarżenia publicznego). Oznacza to, że organy ścigania – policja i prokuratura, jeśli posiadają wiedzę lub w jakikolwiek sposób zostały powiadomione o popełnieniu tego przestępstwa, mają obowiązek wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego. **Do zainicjowania ścigania osoby znęcającej się nie jest potrzeby wniosek osoby pokrzywdzonej – ofiary przemocy.** Źródłem informacji o przemocy może być dowolna osoba prywatna (sąsiad, członek dalszej rodziny), osoba prowadząca prywatną praktykę zawodową (psycholog, prawnik) lub przedstawiciel instytucji lub służby publicznej, np. kurator, nauczyciel, pedagog szkolny, pracownik pomocy społecznej. Każdy, komu wiadomo jest o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma obowiązek niezwłocznie poinformować o tym organy ścigania. Charakter tego obowiązku jest jednak różny w przypadku osób prywatnych i osób reprezentujących instytucje państwowe lub samorządowe. Zgodnie bowiem z art. 304 kodeksu postępowania karnego:

§ 1. Każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowią-

zek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Przepis art. 191 § 3 stosuje się odpowiednio.

§ 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa.

Z przepisu tego wynika, że na każdym z nas ciąży społeczny, ale prawnie nieegzekwowalny, obowiązek informowania o wiadomych nam przypadkach przemocy w rodzinie. **Natomiast na instytucjach publicznych, w szczególności na ośrodkach pomocy społecznej, ciąży taki obowiązek prawny. Istnienie tego obowiązku potwierdza art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, który stanowi:**

Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny, powinny niezwłocznie zawiadomić o tym policję lub prokuratora.

Artykuł ten nie tylko przypomina o obowiązku informowania zawartym w art. 304 k.p.k., ale także rozszerza zakres podmiotów nim objętych. Zgodnie z art. 12 u.p.p.r. obowiązek niezwłocznego zawiadamiania policji lub prokuratury ciąży bowiem nie tylko na osobach reprezentujących instytucje państwowe i samorządowe na zewnątrz, np. na kierownikach lub dyrektorach ośrodków pomocy

społecznej, ale także na pracownikach tych instytucji, którzy w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięli podejrzenie o tym, że w danej rodzinie dochodzi do aktów przemocy. Warto ponadto zauważyć, że art. 12 u.p.p.r. odwołuje się do wprowadzonej przez tę ustawę definicji tego zjawiska, która jest istotnie szersza od pojęcia znęcania się zawartego w art. 207 k.k. Obowiązek informowania organów ścigania nałożony przez art. 12 u.p.p.r. dotyczy zatem wszelkich zachowań sprawców, które podpadają pod definicję przemocy w rodzinie zawartą w art. 2 § 2 u.p.p.r., nie tylko zachowań powtarzalnych o charakterze przemocy fizycznej i psychicznej, ale także zachowań jednorazowych oraz naruszających wolność seksualną ofiar.

Przemoc seksualna wobec osób najbliższych

Polskie prawo, tak jak na całym świecie, uznaje współżycie seksualne między członkami rodziny – kazirodztwo – za przestępstwo. Zgodnie z art. 201 k.k.:

Kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego (tj. rodzica, dziadka, pradziadka), zstępnego (tj. dziecka, wnuka, prawnuka), przysposobionego, (tj. osoby adoptowanej) lub przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Kazirodztwo jest przestępstwem, bez względu na to, czy do zbliżeń między członkami

rodziny dochodzi dobrowolnie, czy też na skutek przemocy. Jeśli jednak osoba bliska zostaje zmuszona do odbycia stosunku seksualnego lub poddania się innej czynności seksualnej, takie zachowanie może być ścigane jako przestępstwo zgwałcenia. Gwałt w rodzinie – zarówno gwałt kazirodczy, jak i gwałt w małżeństwie – jest bowiem takim samym przestępstwem jak gwałt ze strony osoby trzeciej!

Przestępstwo zgwałcenia ścigane jest z **art. 197 k.k.**:

§ 1. *Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.*

§ 2. *Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności na czas od 6 miesięcy do lat 8.*

§ 3. *Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia wspólnie z inną osobą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.*

§ 4. *Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1–3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż lat 5.*

Przestępstwo zgwałcenia jest przestępstwem ściganym na wniosek osoby pokrzywdzonej. Oznacza to, że organ ścigania nie podejmie żadnych działań (poza czynnościami sprawdzającymi), dopóki osoba zgwałcona nie złoży wniosku o ściganie. Jeżeli ofiarą gwałtu jest osoba małoletnia powyżej 15 roku życia, wniosek o ściganie składa za nią rodzic lub opiekun prawny. Jeżeli żadne z rodziców nie

chce złożyć takiego wniosku, co może mieć miejsce zwłaszcza w sytuacji, gdy sprawcą gwałtu jest ojciec dziecka, a matka nie chce narażać męża na odpowiedzialność karną, prokurator zwraca się do właściwego sądu rodzinnego o zobowiązanie rodzica (opiekuna prawnego) dziecka do złożenia takiego wniosku. Jeśli i to nie przynosi skutku, prokurator wszczyna postępowanie na podstawie postanowienia sądu rodzinnego. O podejrzeniu, że doszło do zgwałcenia osoby małoletniej przez rodzica (opiekuna prawnego), poinformować może prokuratora każda osoba, w szczególności pracownik socjalny, nauczyciel lub pedagog szkolny.

Powyższe zasady mają zastosowanie, gdy ofiarą gwałtu jest osoba dorosła albo osoba małoletnia, która ukończyła lat 15, ale nie ukończyła lat 18. Polskie prawo uznaje bowiem za przestępstwo każde współżycie seksualne z osobą poniżej 15 roku życia, bez względu na to, czy do stosunku lub innej czynności seksualnej doszło za zgodą osoby małoletniej, czy też w efekcie podstępu, manipulacji czy groźby, i bez względu na to, kto jest inicjatorem takiego zachowania. Zgodnie z **art. 200 k.k.**:

§ 1. Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto w celu zaspokojenia seksualnego prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej.

U podstaw tej regulacji leży przekonanie, że wczesna inicjacja seksualna jest krzywdząca zarów-

no dla zdrowia fizycznego, jak i psychicznego dziecka. Warto pamiętać, że w przeciwieństwie do przestępstwa z art. 197 k.k., przestępstwo z art. 200 k.k. jest przestępstwem ściganym z urzędu!

Nakaz opuszczenia lokalu i nakaz kontaktowania się z ofiarą przemocy w określony sposób

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła do polskiego prawa karnego dwa nowe instrumenty separowania ofiar od sprawców przemocy – nakaz opuszczenia przez osobę stosującą przemoc mieszkania zajmowanego wspólnie z ofiarą i nakaz kontaktowania się z ofiarą tylko w szczegółowo określony sposób. Instrumenty te mogą być stosowane wyłącznie przez sąd zarówno na etapie postępowania przygotowawczego (na wniosek prokuratora), jak i w fazie wyrokowania.

Zgodnie z art. 14 u.p.p.r., jeżeli zachodzą przesłanki dla zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo z użyciem przemocy w rodzinie, sąd może zamiast tymczasowego aresztowania zastosować dozór policji, pod warunkiem że oskarżony opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym, w wyznaczonym przez sąd terminie, i określi miejsce pobytu. W razie opuszczenia lokalu, sąd może nakazać sprawcy powstrzymywanie się od kontaktu z ofiarą w określony sposób.

Artykuł 13 u.p.p.r. stanowi natomiast, iż umarza-
jąc warunkowo postępowanie karne wobec spraw-

cy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny albo zawieszając wykonanie kary za takie przestępstwo, sąd może nałożyć na sprawcę przemocy obowiązek powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób oraz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Nakładając taki obowiązek, sąd określa sposób kontaktu skazanego z pokrzywdzonym. Może także zakazać zbliżania się skazanego do pokrzywdzonego w określonych okolicznościach.

Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne na sprawców przemocy

Kolejną nowością wprowadzoną przez ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w pracy ze sprawcami tej przemocy są oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. Cel i sposób realizacji tych działań określa rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 6 lipca 2006 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.⁹

Zgodnie z tym rozporządzeniem, oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mają na celu: powstrzymanie osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem tej przemocy; rozwijanie umiejętności

⁹ Dz. U. 2006, Nr 127, poz. 890.

samokontroli i współżycia w rodzinie; kształtowanie umiejętności wychowawczych wobec dzieci bez używania przemocy; uznanie przez osobę stosującą przemoc w rodzinie faktu stosowania tej przemocy; zdobycie i podniesienie wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie.

Działania te kierowane są w szczególności do osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym. Do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych mogą być także zobowiązane osoby stosujące przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii uzależnienia od alkoholu lub narkotyków. W tym przypadku oddziaływania te mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii. W zajęciach korekcyjno-edukacyjnych mogą także brać udział osoby na zasadzie dobrowolnego zgłoszenia się.

Warto podkreślić, że oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych na osoby stosujące przemoc w rodzinie nie prowadzi się w miejscach, w których udziela się pomocy i wsparcia ofiarom.

Przebieg i efekty oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych na osoby stosujące przemoc w rodzinie objęte są badaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi, których wyniki są wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem dalszych metod oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

Leczenie uzależnionych sprawców przemocy

W Polsce rozpowszechniony jest pogląd, że przemoc stosują wyłącznie osoby uzależnione od alkoholu. Przekonanie to nie ma żadnych podstaw ani w badaniach społecznych, ani w oficjalnych statystykach dotyczących sprawców przemocy w rodzinie. Alkoholizm nie jest przyczyną znęcania się nad osobami najbliższymi, a jedynie czynnikiem ryzyka, czyli okolicznością zwiększającą prawdopodobieństwo, że w danej rodzinie dojdzie do przemocy. Szacuje się, że ryzyko występowania przemocy wobec kobiet w rodzinie jest 3,6 razy większe w domach, w których mężczyzna nadużywa alkoholu.¹⁰ Z badań amerykańskiego *Bureau of Justice Statistics* wynika natomiast, że 2/3 aktów przemocy w rodzinie to akty dokonane przez sprawców znajdujących się pod wpływem alkoholu, choć niekoniecznie od niego uzależnionych¹¹.

Z badań Pernanena¹² nad wpływem alkoholu na przestępczość wynika, że istnieją trzy powody, dla których alkohol może wzmacniać zachowania przemocowe:

- alkohol redukuje zahamowania i wyzwala zachowania przestępcze, dewiacyjne,
- alkohol zmienia aktywność neuroprzekaźników, co wiąże się z rozwojem zachowań agresywnych,

¹⁰ Demetrios N. Kyriacou, Deirdre Anglin, Ellen Taliaferro, Susan Stone, Toni Tubb, Judith A. Linden, Robert Muelleman, Erik Barton, and Jess F. Kraus, Risk factors for injury to women from domestic violence, *The New England Journal of Medicine* 1999, no. 341, s. 1892-98.

¹¹ <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/ac.pdf>

¹² K. Pernanen, *Alcohol and Human Violence*, The Guilford Press, New York 1991.

- przewlekły alkoholizm prowadzi do dysfunkcji kory mózgowej, szczególnie płata skroniowego, co również sprzyja patologii zachowania.

Autor ten zwraca również uwagę na mechanizm psychosomatyczny, w którym alkohol sprzyja powstaniu hypoglikemii i zaburzeń fazy REM snu, co z kolei wzmacnia rozwój drażliwości i agresywności. Badania prowadzone przez innych psychiatrów potwierdzają, że alkohol wzmacnia chemiczne uszkodzenia mózgu i działa silniej na osoby z osobowością nieprawidłową (dysocjalną). Niektórzy autorzy twierdzą ponadto, że alkoholizm prowadzi do nieodwracalnych zmian charakterologicznych, których skutkiem są zachowania przemocowe. Obecny poziom terapii uzależnień zmusza jednak do bardzo ostrożnego wygłaszania takich sądów. Zdarzają się oczywiście przypadki alkoholizmu z organicznymi uszkodzeniami mózgu, któremu towarzyszą patologiczne zachowania. Zachowania te nie ulegają zmianie nawet po zaprzestaniu picia i gruntownej terapii. Są to jednak przypadki dosyć rzadko spotykane.

Wydaje się zatem, że nie ma prostej zależności pomiędzy piciem alkoholu a przemocą w rodzinie. Nie wszyscy alkoholicy znęcają się przecież nad swoimi najbliższymi. Co więcej, sprawcami przemocy są nie tylko osoby nadużywające alkoholu, ale także te, które go nie piją! Alkohol nie może być zatem uznany za przyczynę przemocy, lecz raczej za usprawiedliwienie dla jej stosowania! Alkohol pozwala sprawcy unikać odpowiedzialności za swoje zachowanie: „To nie była moja wina, byłem pijany. Nigdy bym cię nie skrzywdził, gdybym był trzeźwy”.

Choć alkoholizm nie jest powodem stosowania przemocy wobec osób bliskich, jako czynnik zwiększa

szający prawdopodobieństwo jej występowania jest zjawiskiem, którego zwalczanie stanowi istotny element przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Fakt ten znajduje odzwierciedlenie w aktach wykonawczych do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Paragraf 6 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 6 lipca 2006 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych stwierdza, że osobę stosującą przemoc w rodzinie, u której zostało rozpoznane uzależnienie od alkoholu (lub narkotyków i innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych), kieruje się przede wszystkim na terapię uzależnienia. Sprawca może być zobowiązany do poddania się leczeniu odwykowemu przez sąd karny orzekający w sprawie znęcania się przez niego nad osobami najbliższymi. **Sprawcy nadużywający alkoholu, którzy nie zostali osądzeni przez sąd, mogą zostać zobowiązani do poddania się przymusowemu leczeniu odwykowemu na zasadach określonych w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.**

Zgodnie z art. 24 tej ustawy osobę, która w związku z nadużywaniem alkoholu powoduje rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchyla się od pracy albo systematycznie zakłóca spokój lub porządek publiczny, kieruje się na badanie przez biegłego w celu wydania opinii, czy jest uzależniona od alkoholu i wskazania rodzaju zakładu leczniczego. Skierowanie takie wydaje gminna (dzielnicowa) komisja

rozwiązywania problemów alkoholowych właściwa według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, na jej wniosek lub z własnej inicjatywy. Jeśli badanie potwierdzi, że osoba ta jest uzależniona od alkoholu, może zostać zobowiązana przez sąd rejonowy, właściwy ze względu na jej miejsca zamieszkania lub pobytu, do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie lecznictwa odwykowego. Sąd wszczyna takie postępowanie na wniosek gminnej (dzielnicowej) komisji rozwiązywania problemów alkoholowych lub prokuratora. Do wniosku dołącza się zebraną dokumentację wraz z opinią biegłego, jeżeli badanie przez biegłego zostało przeprowadzone. Jeśli osoba zobowiązana przez sąd do poddania się badaniu przez biegłego, poddania się obserwacji w zakładzie leczniczym lub do poddania się leczeniu odwykowemu nie chce dobrowolnie poddać się tym czynnościom, sąd może zarządzić ich realizację poprzez przymusowe doprowadzenie osoby uzależnionej przez policję do danej placówki lecznictwa odwykowego.

Sądy rodzinne a sprawcy przemocy wobec dzieci

Szczególne znaczenie w systemie ochrony dzieci przed przemocą i zaniedbywaniem mają sądy rodzinne i dla nieletnich. Ich zadaniem jest reagowanie na każdą informację dotyczącą wszelkich nieprawidłowości w opiece nad dzieckiem oraz naruszania dóbr dziecka. W sprawach dotyczących zagrożenia dobra

małoletnich sądy rodzinne i dla nieletnich działają bowiem z urzędu, tzn. samodzielnie podejmują czynności procesowe i wydają postanowienia konieczne do zabezpieczenia dobra dziecka. Źródłem informacji o sytuacji zagrażającej dobru dziecka może być dowolna osoba lub instytucja: krewny dziecka, sąsiad, kurator, nauczyciel, pedagog szkolny, pracownik pomocy społecznej, policjant, prokurator, sąd karny. Każdy, kto posiada taką wiedzę, ma obowiązek zawiadomić właściwy sąd opiekuńczy. Obowiązek ten wynika z następujących przepisów kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.) i postępowania karnego (k.p.k.):

Art. 572 k.p.c

§ 1. Każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy.

§ 2. Obowiązek wymieniony w § 1 ciąży przede wszystkim na urzędach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, organach policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi.

Art. 23. k.p.k

W sprawie o przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego, we współdziałaniu z małoletnim lub w okolicznościach, które mogą świadczyć o demoralizacji małoletniego albo o gorszącym wpływie na niego, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zawiadamia sąd rodzinny w celu rozważenia środków

przewidzianych w przepisach o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Po uzyskaniu informacji o przemocy wobec dziecka, sąd rodzinny bada sytuację dziecka w miejscu jego zamieszkania i podejmuje odpowiednie kroki. Przede wszystkim kurator sądowy przeprowadza osobisty wywiad w miejscu zamieszkania dziecka. Wywiad obejmuje wizytę w mieszkaniu rodziny, rozmowę z dzieckiem, rodzicami, sąsiadami, a także spotkanie z nauczycielami dziecka. Zebrawszy informacje, sąd wzywa rodziców bądź opiekunów dziecka, a czasami również osobę, która składała wniosek, do sądu. Sąd rodzinny może przeprowadzić rozmowę wyjaśniającą i ostrzegawczą z rodzicami, może pouczyć rodziców na temat wykonywania władzy rodzicielskiej lub ograniczyć władzę przez umieszczenie dziecka w odpowiedniej placówce opiekuńczej, rodzinie zastępczej albo poddać nadzorowi kuratora sądowego. Jeżeli sąd uzna, że władza rodzicielska wobec dziecka została poważnie nadużyta lub istnieją trwałe przeszkody w jej wykonywaniu, orzeka pozbawienie władzy rodzicielskiej. W razie pozbawienia władzy rodzicielskiej sąd musi ustanowić dla dziecka opiekuna prawnego.

Procedury Niebieskich Kart

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych podjęto próbę stworzenia systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie angażującego różne instytucje i służby powołane do przeciwdziałania temu zjawisku, ze szczególnym uwzględnieniem policji, pomocy społecznej oraz gminnych (dzielnicowych) komisji ds. rozwiązywania problemów alkoholowych. Lata wspólnych prac Komendy Głównej Policji, Komendy Stołecznej Policji, Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Departamentu Pomocy Społecznej Ministerstwa Polityki Społecznej zaowocowały powołaniem do życia trzech procedur współpracy z rodzinami dotkniętymi przemocą, zwanych procedurami Niebieskich Kart.

Policyjna procedura Niebieskiej Karty

Pierwsza procedura określająca zasady interwencji policji w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie wprowadzona została przez Komendanta Głównego Policji w 1998 r. na mocy zarządzenia nr 25/98. Procedura ta została następnie zmieniona **zarządzeniem Komendanta Głównego Policji nr 21 z 31 grudnia 2002 r.** w sprawie przeprowadzania interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie

pod nazwą Niebieskiej Karty **i do dziś funkcjonuje w kształcie nadanym tym zarządzeniem.**

Policyjna procedura Niebieska Karta ma charakter obligatoryjny i określa zasady przeprowadzania interwencji domowych w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie, dokumentowania przebiegu tych interwencji oraz zasady prowadzenia dalszej pracy z rodziną dotkniętą przemocą. Celem tej procedury jest:

- ułatwienie policjantom uporządkowanej rejestracji śladów i wydarzeń w miejscu zdarzenia, jak i podjętych przez nich czynności;
- dostarczenie ofierze przemocy w rodzinie informacji prawnej oraz informacji o możliwościach dalszego szukania pomocy;
- motywowanie ofiar do żądania ochrony swoich praw i szukania pomocy;
- ułatwienie dzielnicowemu prowadzenia dalszych działań prewencyjnych wobec rodziny, w której zachodzi przemoc, oraz usprawnienie współpracy z innymi służbami społecznymi przeciwdziałającymi przemocy w rodzinie;
- wykorzystanie dokumentacji przez wydział dochodzeniowy i prokuraturę w czasie prowadzenia śledztwa i przy kierowaniu sprawy na drogę sądową;
- wykorzystanie dokumentacji przez wydział/sekcję ds. nieletnich w sytuacji, gdy w rodzinie są krzywdzone dzieci;
- ułatwienie rozpoznania zjawiska przemocy domowej, skali zagrożenia, a co za tym idzie podejmowania odpowiednich działań zapobiegawczych.

Procedura Niebieskiej Karty ma także przyczynić się do: tworzenia lokalnych systemów pomocy

ofiaram przy współpracy różnych osób, instytucji i organizacji; podejmowania systemowych działań w celu zwiększenia poczucia bezpieczeństwa osób dotkniętych przemocą; wzrostu świadomości społecznej na temat przemocy w rodzinie; wzrostu wiedzy na temat przyczyn i skali tego zjawiska (wszystkie interwencje policyjne w sprawach dotyczących przemocy rejestrowane są w ogólnopolskim systemie komputerowym); angażowania innych osób i instytucji w pomoc ofiarom przemocy.

Od 2003 r. dokumentacja procedury Niebieskiej Karty składa się z dwóch kart – Karty A i Karty B. Kartę A, która jest szczególną notatką z przebiegu interwencji domowej, wypełnia policjant podczas interwencji lub niezwłocznie po jej zakończeniu. Do Kart A wpisuje się: czas i miejsce interwencji, dane osobowe uczestników zajścia, informacje o zachowaniu stron (np. o płaczu ofiary, stanie trzeźwości stron, agresywności sprawcy), informacje o przyczynach, przebiegu i konsekwencjach zajścia, dane o świadkach zdarzenia, dane o dzieciach obecnych w mieszkaniu, podjęte działania „pomocowe” (np. oddanie dziecka pod opiekę krewnych, pouczenie sprawcy, umieszczenie go w izbie wytrzeźwień lub policyjnej izbie zatrzymań).

Po wypełnieniu Karta A trafia do właściwego dzielnicowego, który ma obowiązek założyć dla danej rodziny teczkę zagadnieniową „Przemoc domowa”. W teczce tej będą gromadzone wszystkie kolejne notatki z interwencji (Karty A) oraz inne dowody i informacje dotyczące przemocy występującej w danej rodzinie. Dzielnicowy ma ponadto obowiązek niezwłocznie skontaktować się z rodziną, w której nastąpiła przemoc, w celu bliższego rozpoznania sy-

tuacji i zorientowania się, jakiego rodzaju pomoc jest potrzebna. Do jego zadań należy także: składanie systematycznych wizyt w tej rodzinie, co najmniej raz w miesiącu, sprawdzających stan bezpieczeństwa domowników i zachowanie sprawcy; dokumentowanie każdego kontaktu z rodziną; podejmowanie działań prewencyjnych wobec sprawców; organizowanie profesjonalnej pomocy dla dzieci; nawiązywanie współpracy z organizacjami zobowiązanymi do niesienia pomocy ofiarom przemocy (w tym z instytucjami pomocy społecznej) oraz podjęcie decyzji o potrzebie wszczęcia postępowania przygotowawczego w sytuacji uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa. Wszystkie dokumenty zgromadzone w teczce „Przemoc domowa” powinny być przez dzielnicowego dołączone do sprawy karnej i wykorzystane jako materiał dowodowy.

Drugim elementem procedury Niebieskiej Karty jest Karta B. Karta ta zawiera katalog przestępstw najczęściej popełnianych wobec osób najbliższych, katalog praw ofiar przemocy oraz aktualne telefony instytucji i organizacji świadczących pomoc ofiarom przemocy. Karta B powinna być wręczona osobie pokrzywdzonej w czasie interwencji policyjnej. Na zakończenie interwencji policjant powinien poinformować ofiarę o możliwości przekazania jej danych osobowych oraz informacji o jej sytuacji rodzinnej instytucjom rządowym i samorządowym zajmującym się pomocą ofiarom przemocy.

Możliwość przekazania informacji zarejestrowanych w systemie Niebieskich Kart innym instytucjom i organizacjom jest bardzo ważna z punktu widzenia kompleksowego i skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie. To także doskonały punkt wyjścia

dla budowania lokalnych systemów koalicji przeciw przemocy w rodzinie. Poszkodowanym często potrzebna jest pomoc socjalna, materialna, medyczna, prawna, a przede wszystkim pomoc psychologiczna i wsparcie. Należy zawsze pamiętać, że ofiary przemocy doznają ciężkich urazów psychicznych. Dlatego też sama interwencja policji nie rozwiąże problemów przemocy w rodzinach. Po interwencji policji powinien nastąpić ponowny kontakt z rodziną mający na celu sprawdzenie bezpieczeństwa ofiar, a także spokojne rozeznanie sytuacji i wspólne zastanowienie się nad planem pomocy dla rodziny. Niezmiernie istotna w tym momencie jest współpraca i przepływ informacji pomiędzy różnymi instytucjami i organizacjami zajmującymi się pomaganiem ofiarom przemocy domowej, a co za tym idzie tworzenie koalicji lokalnych. Prawo zezwala – a nawet zaleca – policji współdziałanie podczas wykonywania zadań ustawowych z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi. Dla podniesienia efektywności działań policjanci powinni korzystać z pomocy innych profesjonalistów. Zgodnie z ustawą o policji art. 15 ust. 1 pkt 6 i 7 policjanci mają prawo żądania niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, a one są zobowiązane do udzielania pomocy w zakresie swojego działania i zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi oraz zwracania się o niezbędną pomoc do innych jednostek gospodarczych i organizacji społecznych, jak również zwracania się w nagłych wypadkach do każdej osoby o udzielenie doraźnej pomocy w ramach obowiązującego prawa.¹³

¹³ Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (PARPA), Niebieska Karta, za: <http://www.parpa.pl/?subL=1&checkL=13>

Procedura pomocy społecznej – Niebieska Karta

Procedura Niebieskiej Karty dla pomocy społecznej była przygotowana i pilotowana równolegle z procedurą policyjną. Od 1997 r. Departament Pomocy Społecznej Ministerstwa Polityki Społecznej rekomendował jej stosowanie. Jednakże dopiero w kwietniu 2004 roku, wraz z wejściem w życie ustawy o pomocy społecznej, formularz Niebieskiej Karty stał się jednym z oficjalnych narzędzi wykorzystywanych przez pracowników socjalnych podczas przeprowadzania wywiadów rodzinnych. Wzór aktualnie obowiązującego druku „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta dotycząca przemocy w rodzinie” określony został w załączniku do rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z 19 kwietnia 2005 r. w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego.¹⁴

Formularz „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta” jest załącznikiem do wywiadu rodzinnego. Kontrowersyjne jest jednak to, czy jego stosowanie ma charakter obligatoryjny, czy tylko fakultatywny. Artykuł 107 § 2 u.p.s. stanowi, że w przypadku stwierdzenia przemocy w rodzinie pracownik wypełnia formularz „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta”. Przepis ten nakłada zatem na pracownika socjalnego obowiązek sporządzania informacji o sytuacji rodziny przemocowej w postaci tego formularza. Jednakże w objaśnieniu zawartym w rozporządzeniu Ministra Polityki Społecznej z 19 kwietnia 2005 r. powiedziane jest, że pracownik socjalny może za zgodą osoby zainteresowanej wypełnić formularz „Pomoc Społeczna – Niebieska

¹⁴ Dz.U. 2005 Nr 77, poz. 672.

Karta", gdy podczas przeprowadzania wywiadu po weźmie informację o występowaniu przemocy w rodzinie. Z objaśnienia tego wynika zatem, że druk „Pomoc społeczna – Niebieska Karta” nie ma charakteru obligatoryjnego i jego stosowanie zależy od uznania pracownika socjalnego oraz zgody osoby udzielającej wywiadu, najczęściej ofiary przemocy. Pomimo rozbieżności między postanowieniami ustawy o pomocy społecznej i postanowieniami rozporządzenia wykonawczego do tej ustawy wydaje się jednak, że druk „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta” powinien być traktowany przez pomoc społeczną jako obligatoryjny sposób rejestrowania sytuacji rodziny doświadczającej przemocy i efektów pracy z tą rodziną.

Formularz „Pomoc społeczna – Niebieska Karta” jest ważnym dokumentem rejestrującym przypadki przemocy domowej. Pomaga pracownikowi socjalnemu w sposób metodyczny i uporządkowany ustalić, czy w rodzinie rzeczywiście dochodzi do przemocy; kto jest krzywdzony; kto jest sprawcą; jakie formy przyjmuje przemoc; czy sprawca używa środków odurzających (alkoholu, narkotyków); jak długo trwa przemoc i czy są jej świadkowie. Pozwala także na zebranie informacji, czy w związku z przemocą dochodziło do interwencji policji; czy podejmowano kroki prawne i czy rodzina korzystała już z jakiejś pomocy. Formularz „zmusza” ponadto pracownika socjalnego do ustalenia, czy przemoc stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia ofiar. Jest to ogromnie ważne dla skutecznego przeciwdziałania eskalacji przemocy i dalszemu krzywdzeniu tych osób.

Na podstawie informacji zebranych w kwestionariuszu pracownik socjalny powinien dokonać oce-

na – Niebieska Karta”, tak aby ten mógł dołączyć je do teczki danej rodziny, a tym samym aby mogły one stanowić dowód w sprawie karnej.

Niebieska Karta komisji rozwiązywania problemów alkoholowych

Poza policją i pomocą społeczną, procedura Niebieskiej Karty wprowadzona została także dla gminnych (dzielnicowych) komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Procedura ta określa sposób dokumentowania i postępowania ze sprawcami przemocy w rodzinie uzależnionymi od alkoholu. W przeciwieństwie do karty policyjnej i pomocy społecznej, karta komisji nie ma umocowania prawnego, a jej stosowanie opiera się na dobrowolności i zaangażowaniu członków komisji.

Niebieska Karta komisji rozwiązywania problemów alkoholowych jest najbardziej rozbudowaną z Kart i składa się z pięciu części: 1 – rozmowa z osobą zgłaszającą problem przemocy w rodzinie; 2 – rozmowa z osobą krzywdzoną; 3 – rozmowa ze sprawcą; 4 – uwagi osoby przeprowadzającej wywiad; 5 – analiza sytuacji i plan działań profilaktyczno-naprawczych. Pozwala ona zatem na szczegółowe opisanie i zdiagnozowanie sytuacji rodziny dotkniętej alkoholizmem i przemocą, a także na zbudowanie kompleksowego planu oddziaływania na osobę uzależnioną, stosującą przemoc. Karta komisji, podobnie jak karta pomocy społecznej, powinna być przekazana

dzielnicowemu i załączona do teczki zagadnieniowej prowadzonej przez policję dla rodziny dotkniętej przemocą.

Na koniec warto przypomnieć, że komisje rozwiązywania problemów alkoholowych stanowią istotny element systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Do ich zadań należy bowiem nie tylko przeprowadzanie dokładnego rozeznania sytuacji w rodzinie dotkniętej przemocą i alkoholizmem, oraz sporządzanie wywiadu środowiskowego w formie Niebieskiej Karty, ale także: wzywanie osoby nadużywającej alkohol i stosującej przemoc na rozmowę ostrzegawczą, informującą o prawnych konsekwencjach stosowania przemocy wobec bliskich; udzielanie wsparcia socjalnego, psychologicznego, prawnego osobom poszkodowanym i w razie konieczności powiadamianie ośrodków pomocy społecznej oraz wnioskowanie o objęcie rodziny działaniami zgodnie z ich kompetencjami; informowanie członków rodzin o możliwościach szukania pomocy w przypadkach problemów alkoholowych i przemocy domowej; powiadamianie organów ścigania i sądów rodzinnych o podejrzeniu stosowania przemocy wobec członków rodziny; wnioskowanie do sądu rejonowego o zastosowanie wobec osoby uzależnionej od alkoholu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego oraz współpracowanie z innymi instytucjami i organizacjami pomagającymi ofiarom przemocy domowej w środowisku lokalnym.

Zasady pracy z osobami doświadczającymi przemocy

Skuteczne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wymaga wiedzy na temat tego zjawiska oraz znajomości uwarunkowań prawnych – obowiązków zawodowych i możliwości działania pracowników pomocy społecznej oraz innych służ współpracujących. Nieodzownym elementem profesjonalnego niesienia pomocy są określone umiejętności praktyczne oraz znajomość zasad etyki zawodowej. Dlatego w ostatnim rozdziale przedstawimy kilka podstawowych zasad pracy z osobami doświadczającymi przemocy.

Etyka pracy z ofiarami przemocy

Istotą pracy socjalnej jest pomaganie drugiemu człowiekowi, który z różnych powodów znalazł się w trudnej sytuacji życiowej i który, z racji doświadczanych problemów, jest słabszy, bardziej bezbronny i narażony na pokrzywdzenie. **Praca socjalna nie jest jednak pracą z problemem czy kryzysem, ale pracą z osobą, która znajduje się w kryzysie – jest pracą z istotą posiadającą niezbywalną godność i zdolną do samostanowienia; mającą nie tylko określone potrzeby, które muszą być zaspokojone, ale tak-**

że określone prawa, poglądy, przekonania i cele. Kompetentna i odpowiedzialna praca socjalna musi być zatem ufundowana na wartościach, które rozpoznają jej międzyosobowy charakter. Musi się opierać na zasadach, które zapewnią poszanowanie godności klienta i zagwarantują, że dobro klienta będzie jej naczelnym celem. Jest to szczególnie ważne w przypadku pracy z ofiarami przemocy w rodzinie, które na skutek tej przemocy zatraciły zdolność lub odwagę podejmowania autonomicznych decyzji, nauczyły się bezradności i bezwolnego podporządkowywania się rozkazom i wymaganiom innych.

Najważniejszą zasadą etyczną, jakiej muszą przestrzegać osoby pracujące z dorosłymi ofiarami przemocy, jest zasada szacunku. Zasada ta wymaga, aby osoby doświadczające przemocy traktować z respektem i życzliwością; aby pozostawiać im władzę i przestrzeń do samodzielnego decydowania o własnym życiu. Z zasady tej wypływa generalny obowiązek kształtowania relacji pomocowej w duchu partnerstwa, nigdy zaś w duchu paternalizmu.

Pracownikowi socjalnemu nie wolno narzucać ofierze przemocy rozwiązań, które jego zdaniem są „jedynym, najlepszym i najszybszym sposobem pokonania trapiących ją problemów”. Nie wolno mu zmuszać ofiary do podejmowania działań, które w jego przekonaniu, są „jedynymi racjonalnymi”. Osoba doświadczająca przemocy ma prawo samodzielnie decydować, co jest dla niej ważne i dobre. Ma prawo popełniać błędy. Jeśli na skutek doświadczanej przemocy nie jest w stanie tego czynić, rolą pracownika socjalnego jest przywrócić jej sprawczość i wiarę we własne możliwości poprzez różnego rodzaju poradnictwo i pomoc psychologiczną.

Obowiązkiem pracownika socjalnego jest respektować przekonania, wartości oraz wybory ofiary przemocy, jeśli są one zgodne z prawem i nie prowadzą do pokrzywdzenia innych osób, w szczególności małoletnich dzieci. Pracownik socjalny musi nauczyć się cierpliwości i dać ofierze czas na przemyślenia i na to, by dojrzała do podjęcia określonych decyzji, zwłaszcza tych najtrudniejszych, dotyczących rozvodu czy opuszczenia mieszkania wspólnie zajmowanego ze sprawcą. Musi mieć w sobie zgodę na „porażkę” – na to, że ofiara odrzuci oferowaną jej pomoc, że wróci do stosującego przemoc partnera czy męża, że odstąpi od wspólnie wypracowanego planu pomocowego.

Podkreślić jednak należy, że zasada szacunku nie oznacza, iż pracownik socjalny ma nie wykonywać ciężących na nim obowiązków prawnych, w szczególności obowiązku informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie.

Praktyczne zasady komunikowania się z ofiarami przemocy

Kobiecie doświadczającej przemocy ze strony osoby bliskiej nigdy nie jest łatwo prosić o pomoc. Wstyd, poczucie winy i strach przed reakcją sprawcy często przez lata blokują ją przed ujawnieniem problemu. Przyznanie, że jest się ofiarą maltretowania fizycznego, psychicznego czy wykorzystywania seksualnego ze strony osoby bliskiej jest zawsze bardzo

trudne i bolesne. Jeśli kobieta zdecydowała się na szukanie pomocy i wsparcia, oznacza to, że jest już bardzo zmęczona walką ze sprawcą i utrzymywaniem pozorów, że w domu wszystko jest w porządku. To także sygnał, że czuje się bardzo zagrożona i zupełnie bezradna. Bardzo łatwo ją zatem zranić i dodatkowo skrzywdzić. Rozmawiając z ofiarą, należy zawsze o tym pamiętać i mieć na uwadze to, iż podstawową potrzebą osoby doświadczającej przemocy jest odzyskanie poczucia bezpieczeństwa, zarówno tego fizycznego, jak i emocjonalnego.

Poniżej przedstawiamy kilka podstawowych wskazówek, jak rozmawiać z ofiarą przemocy w rodzinie, aby uniknąć sprawiania jej niepotrzebnego bólu czy dodatkowego upokorzenia.

Jeśli pracujesz z ofiarami przemocy, pamiętaj, aby w rozmowie z nimi przestrzegać następujących zasad:

- Zanim przystąpisz do rozmowy, upewnij się, że ofiara ma zagwarantowane poczucie prywatności i bezpieczeństwa. Przeprowadź rozmowę w oddzielnym pokoju, z dala od sprawcy oraz osób postronnych.
- W sprawie przemocy nie możesz zachowywać neutralności. Bardzo ważne jest, abyś stanowczo wyraził/ła negatywną ocenę zachowań sprawcy. Osoba doświadczająca przemocy musi się dowiedzieć, że nie jest temu winna, że ma prawo się bronić, a czyny sprawcy zasługują na potępienie i karę.
- Na informację o przemocy nigdy nie reaguj zdumieniem, zaskoczeniem czy niedowierzaniem. Zachęć kobietę do otwartości i wzmocnij jej decyzję o szukaniu pomocy.
- Postaraj się wczuć w jej sytuację. Całe Twoje zachowanie – postawa ciała, ton głosu i kontakt

wzrokowy – powinno wskazywać na to, że jesteś zainteresowany/na jej sytuacją, a jej problemy traktujesz poważnie.

- **Kobieta, która doświadcza przemocy, bywa zrozpaczona, rozżalona i zdenerwowana. Postaraj się ją uspokoić. Nie osądzaj jej, ale spróbuj zrozumieć jej strach, gniew czy też nienawiść do sprawcy. Pozwól jej okazać te emocje.**
- **Nie obwiniaj ofiary za doznaną przemoc. To jedna z metod działania sprawców przemocy.**
- **Nie etykietuj i nie używaj określeń takich jak „rodzina patologiczna, nieprawidłowa”. Powoduje to krzywdę, rozżalenie, a często także rezygnację przez kobietę z szukania dalszej pomocy.**
- **Zachowuj się jak profesjonalista, ale unikaj traktowania ofiary protekcyjnie. Rozmawiaj z nią jak równy z równym – może masz większą wiedzę na temat prawa i problematyki przemocy w rodzinie, ale to ona jest jej ofiarą i zna swoją sytuację.**
- **Nie wdawaj się z ofiarą w bezcelowe dyskusje, zwłaszcza wtedy, gdy jej gniew jest skierowany w stronę pracowników pomocy społecznej. Nie traktuj tych ataków słownych osobiście, chyba że to Ty zachowałeś się niestosownie.**
- **Poinformuj ofiarę, że masz obowiązek powiadomić policję lub prokuraturę o doświadczanej przez nią przemoc.**
- **Uświadom kobiecie, że prawo jest po jej stronie. Udziel konkretnych informacji o prawnych możliwościach przeciwdziałania przemocy albo poinformuj ją, gdzie ma szukać dalszej pomocy. Przygotuj listę placówek świadczących pomoc,**

abyś mógł/ła udzielić jej realnej pomocy i rzetelnej informacji.

- Zapewnij kobietę, że – w granicach swoich możliwości i kompetencji – zrobisz wszystko, aby jej pomóc. Nigdy nie obiecuj rzeczy, których nie możesz zrobić lub co do których skuteczności nie masz pewności.
- Uświadom kobiecie doświadczającej przemocy, że nie jest ona w stanie zmienić sprawcy i powstrzymać go od stosowania przemocy. Jedynie konsekwentne wzywanie pomocy i policji przy każdym epizodzie przemocy może ograniczyć jego agresywne zachowania.
- Upewnij się, czy kobieta będzie bezpieczna, kiedy wróci do domu. Jeżeli nie, udziel jej wskazówek, co może zrobić po rozmowie z Tobą, aby mieć zapewnione bezpieczne schronienie.
- Naucz ofiarę, jak może się chronić w przyszłości. **Zbudujcie razem plan bezpieczeństwa.** To plan tworzony z myślą o konkretnej ofierze przemocy, mający na celu nauczyć ją i jej dzieci, jak bezpiecznie wy dostać się z niebezpiecznej sytuacji (na następnej stronie przykład takiego planu).

JAK MOŻESZ SIĘ CHRONIĆ PRZED PRZEMOCĄ?

Jeśli w Twoim domu dochodzi do aktów przemocy, uważnie zapoznaj się z poniższymi wskazówkami – ich przestrzeganie może któregoś dnia uratować życie Tobie i Twoim dzieciom!

- Obserwuj, jak narasta agresja w Twoim związku. Bądź świadoma, kiedy zbliża się najgorsze.
- Naucz dzieci, jak korzystać z telefonu i dzwonić na policję.
- Zidentyfikuj miejsca i ludzi, do których możesz szybko uciec przez agresją partnera (sąsiedzi, najbliższy komisariat policji, szpital, kościół, inne miejsca publiczne).
- Jeśli Twój dom ma kilka wyjść – naucz dzieci, jak z nich korzystać.
- Przygotuj awaryjny plan opuszczenia domu – zastanów się, gdzie możesz bezpiecznie ukryć się z dziećmi (rodzina, przyjaciele, schronisko).
- Przygotuj awaryjny zestaw ubrań, butów i rzeczy osobistych. Zostaw go u zaufanych przyjaciół lub rodziny.
- Jeśli to możliwe, porozmawiaj z rodziną, sąsiadami i znajomymi – ustalcie tajny kod albo sygnał, abyś zawsze mogła dać im znać, że potrzebujesz pomocy.
- Poproś sąsiadów, aby dzwonili na policję zawsze, gdy usłyszą z Twojego domu jakieś niepokojące odgłosy.
- Sporządź listę najważniejszych adresów i telefonów, i ukryj ją.
- Zaoszczędź i schowaj tyle pieniędzy, ile możesz.
- Ukryj w bezpiecznym miejscu wszystkie ważne dokumenty, takie jak: dowód osobisty i paszport, akty urodzenia (Twój i dzieci), akt małżeństwa, karty kredytowe, książeczki zdrowia, polisy ubezpieczeniowe, dyplomy, prawo jazdy, dowód rejestracyjny samochodu, akt własności domu, umowę najmu mieszkania, aktualne zdjęcia partnera i dzieci itp.
- Wyrób dodatkowy komplet kluczy do domu (samochodu) i schowaj go w bezpiecznym miejscu.
- Jeśli masz samochód, zawsze miej w baku trochę benzyny.

Wybrane akty prawne

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 r.

(Dz.U. 2005 Nr 180, poz. 1493)

W celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz inicjowania i wspierania działań polegających na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie stanowi się, co następuje:

Art. 1. Ustawa określa:

- 1) zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 2) zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie;
- 3) zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Art. 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) członku rodziny – należy przez to rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.¹⁾), a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą;
- 2) przemocy w rodzinie – należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Art. 3. Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną;
- 4) zapewnienia, na żądanie osoby dotkniętej przemocą, bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

Art. 4. Wobec osób stosujących przemoc w rodzinie stosuje się przewidziane w niniejszej ustawie środki mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływania korekcyjno-edukacyjne.

Art. 5. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, standard podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczegółowe kierunki prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, uwzględniając konieczność dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiar przemocy.

Art. 6. 1. Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie są realizowane przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych w przepisach ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. Nr 64, poz. 593, z późn. zm.²⁾) lub ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2002 r. Nr 147, poz. 1231, z późn. zm.³⁾), chyba że przepisy niniejszej ustawy stanowią inaczej.

2. Do zadań własnych gminy należą w szczególności:

- 1) tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 3) opracowywanie i realizacja programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie;
- 4) prowadzenie gminnych ośrodków wsparcia.

3. Do zadań własnych powiatu należą w szczególności:

1) tworzenie i prowadzenie ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

2) prowadzenie ośrodków interwencji kryzysowej.

4. Do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy w szczególności:

1) tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

2) opracowywanie i realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

5. Środki na realizację i obsługę zadań, o których mowa w ust. 4, zapewni budżet państwa.

6. Do zadań własnych samorządu województwa należy w szczególności:

1) inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

2) opracowywanie programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz ramowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie;

3) organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Art. 7. Do zadań wojewody należy w szczególności:

1) opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania;

2) monitorowanie zjawiska przemocy w rodzinie.

Art. 8. Do zadań ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego należy w szczególności:

1) zlecenie i finansowanie badań, ekspertyz i analiz dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie;

2) organizowanie akcji promujących podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie;

3) monitorowanie realizacji Krajowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, o którym mowa w art. 10.

Art. 9. 1. Organy administracji rządowej i samorządowej współdziałają z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływania na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

2. Organy administracji rządowej i samorządowej mogą zlecać realizację zadań określonych w ustawie w trybie przewidzianym w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej albo w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873, z późn. zm.⁴⁾).

Art. 10. W celu tworzenia warunków do bardziej skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie Rada Ministrów przyjmie Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, określający szczegółowe działania w zakresie:

- 1) zapewnienia ochrony i udzielenia pomocy osobom dotkniętym przemocą;
- 2) oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych na osoby stosujące przemoc;
- 3) podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

Art. 11. Rada Ministrów składa corocznie Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej, w terminie do 30 czerwca, sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Art. 12. Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny, powinny niezwłocznie zawiadomić o tym Policję lub prokuratora.

Art. 13. Umarzając warunkowo postępowanie karne wobec sprawcy przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny albo zawieszając wykonanie kary za takie przestępstwo, sąd, nakładając obowiązek, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 7a i 7b ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, określa sposób kontaktu skazanego z pokrzywdzonym lub może zakazać zbliżania się skazanego do pokrzywdzonego w określonych okolicznościach.

Art. 14. 1. Jeżeli zachodzą przesłanki dla zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo, o którym mowa w art. 13, sąd może zamiast tymczasowego aresztowania zastosować dozór Policji, pod warunkiem że oskarżony opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym, w wyznaczonym przez sąd terminie, i określi miejsce pobytu.

2. W razie opuszczenia lokalu, o którym mowa w ust. 1, ograniczenie przewidziane w art. 275 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.⁵⁾) może także polegać na powstrzymywaniu się od kontaktu z pokrzywdzonym w określony sposób.

Art. 15. W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.⁶⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 41a w § 1 po wyrazach „na szkodę małoletniego” dodaje się wyrazy „oraz w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej”;

2) w art. 67 § 3 otrzymuje brzmienie:

„§ 3. Umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości lub w części, a może na niego nałożyć obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5 lub 7a, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 oraz zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2.”;

3) w art. 72 w § 1:

a) pkt 6 otrzymuje brzmienie:

„6) poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym lub uczestnictwu w programach korekcyjno-educacyjnych,”

b) pkt 7a otrzymuje brzmienie:

„7a) powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób,”

c) dodaje się pkt 7b w brzmieniu:

„7b) opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,”

Art. 16. W ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. Nr 64, poz. 593, z późn. zm.⁷⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 47:

a) ust. 1 otrzymuje brzmienie:

„1. Interwencja kryzysowa stanowi zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobiega-

nie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej.”,

b) ust. 3 otrzymuje brzmienie:

„3. W ramach interwencji kryzysowej udziela się natychmiastowej specjalistycznej pomocy psychologicznej, a w zależności od potrzeb – poradnictwa socjalnego lub prawnego, w sytuacjach uzasadnionych – schronienia do 3 miesięcy.”;

2) po art. 87 dodaje się art. 87a w brzmieniu:

„Art. 87a. 1. Wychowawca zatrudniony w placówce opiekuńczo-wychowawczej oskarżony o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy, w tym przemocy w rodzinie, zostaje z mocy prawa zawieszony w pełnieniu obowiązków służbowych na czas trwania postępowania.

2. Dyrektor placówki opiekuńczo-wychowawczej rozwiązuje stosunek pracy z wychowawcą, który został prawomocnie skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy.”;

3) w art. 97 ust. 1 otrzymuje brzmienie:

„1. Opłatę za pobyt w ośrodkach wsparcia i mieszkaniach chronionych ustala podmiot kierujący w uzgodnieniu z osobą kierowaną, uwzględniając przyznany zakres usług. Osoby nie ponoszą opłat, jeżeli dochód osoby samotnie gospodarującej lub dochód na osobę w rodzinie nie przekracza kwoty kryterium dochodowego.”.

Art. 17. Ustawa wchodzi w życie po upływie 2 miesięcy od dnia ogłoszenia, z wyjątkiem art. 6 ust. 4 i 5, który wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2006 r.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 6 lipca 2006 r.

w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, a także szczególnych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych (Dz.U. 2006 Nr 127, poz. 890)

Na podstawie art. 5 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. Nr 180, poz. 1493) zarządza się, co następuje:

§ 1. Standard podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie obejmuje:

1) w zakresie interwencyjnym:

a) zapewnienie schronienia ofiarom przemocy w rodzinie, bez skierowania i bez względu na dochód, na okres do trzech miesięcy z możliwością przedłużenia w przypadkach uzasadnionych sytuacją ofiary przemocy w rodzinie,

b) ochronę ofiar przemocy w rodzinie przed osobą stosującą przemoc w rodzinie,

c) udzielanie natychmiastowej pomocy psychologicznej, medycznej i wsparcia,

d) rozpoznanie sytuacji ofiary przemocy w rodzinie i opracowanie planu pomocy,

e) wspieranie w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowej związanej z występowaniem przemocy w rodzinie;

2) w zakresie potrzeb bytowych zapewnienie:

a) całodobowego okresowego pobytu dla nie więcej niż trzydziestu osób; jednak liczba ta może ulec zwiększeniu, zależnie od możliwości specjalistycznego ośrodka wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,

b) pomieszczeń do spania przeznaczonych maksymalnie dla pięciu osób, z uwzględnieniem sytuacji rodzinnej ofiary przemocy w rodzinie,

- c) wspólnego pomieszczenia do pobytu dziennego,
- d) miejsca zabaw dla dzieci,
- e) pomieszczenia do nauki,
- f) ogólnodostępnych łazienek, wyposażonych w sposób umożliwiający korzystanie zarówno przez osoby dorosłe, jak i dzieci, odpowiednio jedna łazienka na pięć osób,
- g) ogólnodostępnej kuchni,
- h) pomieszczenia do prania i suszenia,
- i) wyżywienia, odzieży i obuwia,
- j) środków higieny osobistej i środków czystości;
- 3) w zakresie terapeutyczno-wspomagającym:
 - a) opracowanie diagnozy rodziny i indywidualnego planu pomocy ofierze przemocy w rodzinie uwzględniającego: potrzeby, cele, metody i czas pomocy,
 - b) udzielanie poradnictwa:
 - medycznego,
 - psychologicznego,
 - prawnego,
 - socjalnego,
 - c) prowadzenie grup wsparcia i grup terapeutycznych dla ofiar przemocy w rodzinie,
 - d) prowadzenie terapii indywidualnej ukierunkowanej na wsparcie ofiary przemocy w rodzinie oraz nabycie umiejętności ochrony przed osobą stosującą przemoc w rodzinie,
 - e) zapewnienie dostępu do pomocy medycznej,
 - f) przeprowadzenie diagnozy sytuacji dzieci i udzielanie im wsparcia psychologicznego oraz specjalistycznej pomocy socjoterapeutycznej i terapeutycznej,
 - g) udzielanie konsultacji wychowawczych.

§ 2. W celu dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiar przemocy w rodzinie specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie:

- 1) współpracuje z instytucjami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie;
- 2) prowadzi działania monitorujące i ewaluacyjne efektów swojej działalności.

§ 3. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie prowadzone są w celu:

- 1) powstrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem tej przemocy;
- 2) rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie;

3) kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie;

4) uznania przez osobę stosującą przemoc w rodzinie faktu stosowania tej przemocy;

5) zdobycia i podniesienia wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie.

§ 4. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne dla osób stosujących przemoc w rodzinie są kierowane w szczególności do:

1) osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym;

2) osób stosujących przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii uzależnienia od alkoholu lub narkotyków – w tym przypadku oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii;

3) osób, które w wyniku innych okoliczności zgłaszają się do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym.

§ 5. Osobę stosującą przemoc w rodzinie, wobec której zostało rozpoznane uzależnienie od alkoholu lub narkotyków i innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych, kieruje się w pierwszej kolejności na terapię uzależnienia.

§ 6. Oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie nie prowadzi się w miejscach, w których udziela się pomocy i wsparcia ofiarom przemocy w rodzinie.

§ 7. Przebieg i efekty oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie objęte są badaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi, których wyniki są wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem dalszych metod oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

§ 8. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Druk „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta”

załącznik do rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej
z 19 kwietnia 2005 r. w sprawie rodzinnego wywiadu
środowiskowego (Dz.U. 2005 Nr 77, poz. 672)

POMOC SPOŁECZNA – NIEBIESKA KARTA dotycząca przemocy w rodzinie

1. Czy w rodzinie dochodzi do przemocy*? – nie – tak
2. Imię i nazwisko osoby stosującej przemoc.
3. Czy osoba stosująca przemoc
- nadużywa alkoholu – nie – tak
 - zażywa narkotyki – nie – tak
 - zażywa inne środki odurzające – nie – tak jakie?
4. Osoby krzywdzone (ofiary przemocy):

	Imię i nazwisko	Wiek	Pokrewieństwo ze sprawcą
1			
2			
3			
4			
5			

5. Formy przemocy w rodzinie (zgodnie z informacją osoby pokrzywdzonej)

	Wobec dorosłych		Wobec dzieci			Wobec dorosłych		Wobec dzieci	
	TAK	NIE	TAK	NIE		TAK	NIE	TAK	NIE
bicie					wyzwiska				
szarpanie					groźby				
kopanie					porażanie				
policzkowanie					krytykowanie				
duszenie					ograniczenie kontaktów				
ciągnięcie za włosy					zmuszanie do określo- nych zachowań				
zaniedbanie					(w tym seksualnych)				
przemoc ekon.**					inne, jakie?				

* Przemoc w rodzinie – każde zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie (lub zaniechanie) podejmowane w rodzinie przez jednego z jej członków przeciw pozostałym, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody.

** Zaniedbanie – ciągłe niezaspokajanie podstawowych potrzeb fizycznych i emocjonalnych dziecka, rodziców lub innej osoby najbliższej; objawami mogą być: brak uwagi i zainteresowania ze strony rodziców lub opiekunów, niedożywienie, niska waga, niewłaściwe lub/i brudne ubranie, objawy braku opieki medycznej itp.

*** Przemoc ekonomiczna – upór czywe uchyleni się od obowiązkułożenia na utrzymanie dziecka, rodziców lub innej osoby najbliższej i prze z to narażanie jej na niemożliwość zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych.

6. Jak długo trwa przemoc w danej rodzinie?

- jednorazowy akt 10-20 lat
- do dwóch lat powyżej 20 lat
- 2-10 lat

7. Kiedy ostatnio doszło do przemocy?

8. Czy są świadkowie przemocy?: dzieci - nie - tak
 sąsiedzi - nie - tak dalsza rodzina - nie - tak
 inne - nie - tak kto?

9. Czy była wzywana policja w związku z aktami przemocy?

- nie - tak ile razy? kiedy ostatnio?
 z jakim skutkiem?
- wypełniono „Niebieską Kartę” - nie - tak
 - zabrano sprawcę do komisariatu policji - nie - tak
 - zabrano sprawcę do izby wytrzeźwień - nie - tak
 - uruchomiono wizyty policji - nie - tak
 - inne, jakie?
 - nic się nie wydarzyło - nie - tak

10. Czy w związku z wystąpieniem przemocy były podejmowane kroki prawne?

- skierowanie sprawy do prokuratury - nie - tak
 ile razy? kiedy ostatnio?, z jakim skutkiem?

 skierowanie sprawy do sądu - nie - tak
 ile razy? kiedy ostatnio?, z jakim skutkiem?

11. Czy rodzina korzystała z innych form pomocy dla rodzin dotkniętych przemocą? - nie - tak Jakiego rodzaju była ta pomoc?

- konsultacje psychologiczne - nie - tak
- konsultacje prawne - nie - tak
- grupa samopomocowa - nie - tak
- wizyty policji - nie - tak
- pobyt w schronisku dla ofiar przemocy - nie - tak
- uruchomienie procedury zobowiązania
do leczenia odwykowego - nie - tak
- inne, jakie?

12. Z jakim skutkiem?

13. Czy obecnie istnieje aktualne zagrożenie życia lub/i zdrowia osoby pokrzywdzonej w związku z przemocą w rodzinie? - nie - tak

14. Oczekiwania osoby pokrzywdzonej

(podpis osoby udzielającej informacji)

Ja niżej podpisany/a wyrażam zgodę na przekazanie powyższych informacji instytucjom działającym na rzecz osób pokrzywdzonych.

(podpis)

15. Na podstawie przeprowadzonego wywiadu z Panią/Panem:

Imię i nazwisko

Adres zamieszkania tel.

Ocena sytuacji rodziny w związku z przemocą (charakterystyka najpilniejszych potrzeb i zasobów rodziny)

16. Plan działań pracownika socjalnego na rzecz rodziny

- kontakt z policją
- kontakt ze szkołą
- kontakt z gminną komisją rozwiązywania problemów alkoholowych
- skierowanie osoby pokrzywdzonej do placówki dla ofiar przemocy w rodzinie
- skierowanie osoby pokrzywdzonej na konsultacje medyczne
- natychmiastowe zapewnienie bezpiecznego schronienia osobom pokrzywdzonym
- skierowanie dzieci do świetlicy socjoterapeutycznej lub środowiskowej
- skierowanie dzieci do poradni psychologiczno-pedagogicznej
- powiadomienie sądu wydziału rodzinnego i nieletnich o sytuacji dzieci
- powiadomienie prokuratora o popełnieniu przestępstwa
- inne, jakie?

(data i podpis pracownika socjalnego)

17. Monitorowanie sytuacji w związku z przemocą w rodzinie

Data	
------	--

podpis

Data	
------	--

podpis

Data	
------	--

podpis

Spis organizacji pomocowych

FUNDACJA CENTRUM PRAW KOBIET

WILCZA 60 LOK.19, 00-679 WARSZAWA, woj. mazowieckie, pow. warszawski

tel: +48 022 6520117, fax: +48 022 6222517

STOP : +48 022 6213537 e-mail: temida@cpk.org.plwww.cpk.org.pl

FUNDACJA CENTRUM PRAW KOBIET ODDZIAŁ W ŁÓDZI

PIOTRKOWSKA 115, 90-403 ŁÓDŹ, woj. łódzkie

tel +48 042 6333411

FUNDACJA CENTRUM PRAW KOBIET ODDZIAŁ W GDAŃSKU

GEN. DE GAULLE'A 1B/15, 80-261 GDAŃSK, woj. pomorskie

tel: + 48 058 3417915

FUNDACJA CENTRUM PRAW KOBIET ODDZIAŁ W GRÓJCU

PIŁSUDSKIEGO 5, 905-600 GRÓJEC, woj. mazowieckie

tel: +48 048 6240717

FUNDACJA CENTRUM PRAW KOBIET ODDZIAŁ WE WROCŁAWIU RUSKA

46 B POKÓJ 28, 50-079 WROCŁAW, woj. dolnośląskie

tel: +48 071 3580874

FUNDACJA „POMOC KOBIETOM I DZIECIOM” (rozwód, przemoc, głód)

WAŃCHOCKA 4, lok.5, 03-934 WARSZAWA, woj. mazowieckie, pow. warszawski

tel: +48 22 6174658, tel: +48 22 6163854, kom: +48 (0) 602 778 370,

faks: +48 (0-22) 616 38 54

e-mail: przemoc@robbo.pl www: www.przemoc.robbo.pl

FUNDACJA POMOCY OFIAROM PRZESTĘPSTW

WIŚNIOWA 50, 02-520 WARSZAWA, woj. mazowieckie, pow. warszawski,

gmina: Warszawa-Centrum

tel: +48 22 8482890

OŚRODEK „DOM” DLA OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE

WALECZNYCH 59, 03-926 WARSZAWA, woj. mazowieckie,

pow. warszawski, gmina: Warszawa-Centrum

tel: +48 22 6161036, tel: +48 22 6172891, faks: 022 617 28 91

e-mail: spb.dom@wp.pl

**PORADNIA PSYCHOTERAPII PRZECIWDZIAŁANIA
PRZEMOCY W RODZINIE**

BELGIJSKA 4, 02-511 WARSZAWA, woj. mazowieckie, pow. warszawski
gmina: Warszawa-Centrum

tel: +48 22 8451212, kom: +48 501723440, faks: +48 22 8451212

e-mail: belgijskaprzemoc@neostrada.pl; e-mail: poradnia@przemocdomowa.pl

www.przemocdomowa.pl

STOWARZYSZENIE „ASLAN”

NOWOLIPIE 17, 00-150 WARSZAWA, woj. mazowieckie, pow. warszawski
gmina: Warszawa-Centrum

tel: +48 22 6364912, tel: +48 22 6364904, faks: +48 22 6364912

e-mail: stowarzyszenie@aslan.org.pl www: www.aslan.org.pl

**OŚRODEK INTERWENCJI KRYZYSOWEJ
TOWARZYSTWA ROZWOJU RODZINY**

PODWALE 74 Oficyna 23, 50-449 WROCŁAW, woj. dolnośląskie
pow. Wrocław, gmina: Wrocław

tel: +48 71 3421413, faks: +48 71 0713421413

e-mail: wroclaw@trr.org.pl www.trr.info.pl

PUNKT KONSULTACYJNY DLA OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE

LEGNICKA 3, 67-200, GŁOGÓW, woj. dolnośląskie, pow. głogowski, gmina: Głogów

tel: +48 76 7274700, faks: +48 76 7274700

www.glogow.pl/mopiwtu

**STOWARZYSZENIE POMOCY AKSON – OŚRODEK WSPARCIA
I INTERWENCJI KRYZYSOWEJ DLA KOBIET I MATEK Z DZIEĆMI**

WĘDKARZY 37, 50-050 WROCŁAW, woj. dolnośląskie, pow. Wrocław, gmina: Wrocław

tel: +48 71 3529403, faks: +48 71 3529403

e-mail: owiik@wp.pl www: www.akson.org.pl

**CENTRUM POMOCY RODZINIE. STOWARZYSZENIE „MEDAR”.
„PRZECIW PRZEMOCY – WYRÓWNAĆ SZANSĘ”**

E. GIERCZAK 8, 85-792 BYDGOSZCZ, woj. kujawsko-pomorskie

pow. Bydgoszcz, gmina: Bydgoszcz

tel: +48 52 3485547, faks: +48 52 3485547

**ŚRODOWISKOWY DOM POMOCY, PUNKT KONSULTACYJNY
DLA OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE**

29 LISTOPADA 10, 86-050 SOLEC KUJAWSKI, woj. kujawsko-pomorskie

pow. bydgoski, gmina: Solec Kujawski, tel: +48 52 3878712

POWIATOWE CENTRUM POMOCY RODZINIE

MĄCZEWSKA 17, 88-100 INOWROCŁAW, woj. kujawsko-pomorskie

pow. inowrocławski, gmina: Inowrocław

tel./faks: +48 52 3592255

e-mail: pcpr_ino@unet.pl

ÓŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ W HARASIUKACH

HARASIUKI 112A, 37-413, woj. podkarpackie, pow. niżański, gmina: Harasiuki
tel: +48 15 8791364; 8791302
e-mail: gharas@rzeszow.uw.gov.pl

SUWALSKIE STOWARZYSZENIE „WYBÓR”

SZPITALNA 77, 16-400 SUWAŁKI, woj. podlaskie, pow. Suwałki, gmina: Suwałki
tel: +48 87 5665334, tel: +48 87 5651715, kom: +48 602350266

STOWARZYSZENIE POMOCY RODZINIE „DROGA”

PROLETARIACKA 21, 15-100 BIAŁYSTOK, woj. podlaskie, pow. Białystok
gmina: Białystok
tel: +48 85 6524717

STOWARZYSZENIE SAMOPOMOCY „KRAĞ”

OLSZYŃSKA 43, 80-734 GDAŃSK, woj. pomorskie, pow. Gdańsk, gmina: Gdańsk
tel: +48 58 3019262, faks: +48 58 0583019262

**RUCH „STOP PRZEMOCY W RODZINIE” PRZY ÓŚRODKU
PROFILAKTYKI I ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW ALKOHOLOWYCH
KUSOCIŃSKIEGO 17, 84-200 WEJHEROWO, woj. pomorskie, pow. wejherowski**

gmina: Wejherowo
tel: +48 58 6725041

PUNKT KONSULTACYJNY DLA RODZIN W SYTUACJACH**KRYZYSOWYCH „NIEBIESKA LINIA”**

POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 6, 42-400 ZAWIERCIE, woj. śląskie, pow. zawierciański
gmina: Zawiercie
tel: +48 32 6722175

PUNKT KONSULTACYJNY DLA DOROSŁYCH

SKŁOWACKIEGO 34A, 43-502 CZECHOWICE-DZIEDZICE, woj. śląskie, pow. bielski
gmina: Czechowice-Dziedzice
tel: +48 32 2152690, tel: +48 32 2152690, kom: +48 509 087 325

ŚWIĘTOKRZYSKI ZARZĄD PCK; SCHRONISKO**DLA KOBIET OFIAR PRZEMOCY**

OLKUSKA 18, 25-852 KIELCE, woj. świętokrzyskie, pow. Kielce, gmina: Kielce
tel: +48 41 3459066

PUNKT KONSULTACYJNY POMOCY OFIAROM PRZESTĘPSTW**PRZY KOMENDZIE MIEJSKIEJ POLICJI**

MICKIEWICZA 9, 25-363 KIELCE, woj. świętokrzyskie, pow. Kielce, gmina: Kielce
tel: +48 41 3493344, faks: +48 41 0413493015

PUNKT KONSULTACYJNY DLA OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE

OLSZTYŃSKA 2, 14-100 OSTRÓDA, woj. warmińsko-mazurskie, pow. ostródzki
gmina: Ostróda
tel: +48 89 6460382; 646 60 380, faks: +48 89 6460382
e-mail: guzikk3@wp.pl